Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 6 СЕНТЯБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 93 (7907). ★ Мах 3 кеп.

Нохч-ГIалгIай АССР Конституце тIа (Керттерча закона тIа) хувцамаши тIатохараши дарах дола

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АВТОНОМНИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ЗАКОН

Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

1. «Политически система» яхача керта 6-гIен 7-гIен статьяш укх редакцегIа хилийта:

Ст. 6. «Халкъа депутатий Советашка, кхыча формашка а хержача шоай викалашка гIолла политически партеша, общественнии динеи организацеша, дукха нах юкъе болча боламаша дакъа лоац паччахьалкхен политика оттаеча, паччахьалкхени общественнии гIулакхашта доал деча».

Ст. 7. «Ерригача политически партеша, общественнии динеи организацеша, дукха нах юкъе болча боламаша, шоай функцещ кхоачаш а еш, шоай программаш тIеи Уставаш тIеи оттадаь гIулакхаш лу укх Конституцега, РСФСР, СССР Конституцешка, советски законашка хьежжа.

Магийтац низагIа советски социалистически строй а социалистически паччахьалкхе бIарчча йолаш хилар а хувца, цун кхерамзле йохае, социальни, къаман, дина тIагIолла довнаш даха лерхIаш йола партеш, организацеш, боламаш хьахулга а цар болх а».

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный, 1990 ш. 17 август.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. Г. ЗАВГАЕВ

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР-е ХАЛКЪА ТIАХЬОЖАМА ОРГАНАШ ДIАЯХАРАХ БОЛА

Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета

СОЦАМ

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето соцам бу:

1. Нохч-ГIалгIай АССР-ера халкъа тIахьожама органаш дIаяха.

2. Конституционни комиссена тIадуллалда Нохч-ГIалгIай АССР Конституце (Керттерча закона) йоагIаш йолча статьяш тIа хувцамаш дарах йола предложенеш кийчъе.

3. Министрий Совета, халкъа депутатий городскойи районнии Советашта тIадуллалда Нохч-ГIалгIай АССР халкъа тIахьожама органий болхлой балха оттабара дош шин бетта йолча хана къоастаде.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный, 1990 ш. 17 август.

СССР Президента тIанийцад гIулакхерча наьха бехктокхамах дола Указ

Хоам баь махиллара, Президента М. С. Горбачева цхьаболча гIулакхерча нахагара хьадийхар баха нах тхьамка изделешца Iалашбеча эттача низкъалча хьала бахьанаш дувцилга. Тхьамка рынке йола кризиса доводаши дашха бахьанаши кхоачамбеш а бакъ а хиланзар. 30 августе СССР Президента Указ тIанийцар.

СССР Президента соцам бир:

1. Тхьамка производство лохлулга соцадеш дола гIулакхаш ца дарах мехка дукха районаш тхьамка изделеш дIа ца кхоачийташ юташ тхьамка промышленноста болх соцабайтарах, из бахьан долаш планал совгIа валюта дIадахийтарах СССР Министрий Совета Председатела хьалхарча заместитела, СССР Министрий Совета кхачани закупкайи хьакъехьарча Паччахьалкхен комиссе председатела балха тIара мукъавоалийт а л в а **Никитин** Владилен Валентинович:

Нов. В. В. Никитин декхарех мукъавалийтарах йола решени СССР Лакхехьарча Советага чIоагIъяйта дIачулойла.

2. СССР Министрий Совета, союзни республикай паччахьалкхен лакхерча кулгалхошта могадолда тхьамка изделеш хьаелгеи йохкилгеи доxадарах хьдда болча болхлой бехктокхамца дувзаденна долча дешашка хьожилга.

3. СССР Министрий Совета тIадулалда союзни республикай правительствашца цхьана этта хьал тоадергдола гIулакхаш делга 1 октябре денз тхьамка закупочни мах юкъе а хьоргболаш из общественностага дIа а хайтаргдолаш.

(ТАСС).

Вай республике гIишлонхошта юкъе дика вовзаш ва каменщик вола Астахов Михаил Сергеевич. 44 шу даьннад СМУ-1 яхача гIишлон организаце цо болх бу. НСМО яхача бригадир ва из. Ше цIена къахьийгача шерашка хьехамча волаш, шийна хьалхашкара паччахьалкхен декхараш тIехдика кхоачашдеш, уллуврча новкъосташта, кулгалхошта вешаш, лоархIаш хьавена саг ва Михаил Сергеевич.

Республике а кхы дIахо а дукха говзанчаш ба, цо шиЙ балха говзал дIаIоамаяь. Тахан шоаш бо-болча, Михаил Сергеевич санна, коллективашка лоархIаш, къахьегаш а ба уж.

Кура - сонта воацаш, шийх доаккхал а ца деш, новкъосташта гIо де кийкийча а волаш, зIамагIчарна гIонча а волаш, хьинаре къахьегарий мугIаре хьалхалаттарех цаI ва Астахов Михаил Сергеевич.

СУРТА ТIА: М. Астахов. А. АИРАПЕТОВА сурт.

ХАЛКЪА НИЗАХ БIУБЕННА

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. Г. ЗАВГАЕВ

Исторе наькъо гола тоха мул ба карарбар, цунга хьежжа Iалаьмате бехктокхаме мул а ба, вай санна кIезига долча халкъашта муххане а. ХIамма а атта яц бIаьш миллионаш нах болаш долча халкъашта а. Вай йоккхача паччахьалкхене, цуьн хIара республике, областе замано керд-керда дIахьочо а селхан цо гулдаьчо а дIа-са озабаьб нах, уйла е а гIайгIа е а баьхаб, мадарра аьлча син Iоттараш, сонталаш, эгIазлонаш йоаржаьй тахан наха юкъе. Цхьан боараме даьккха, диста жоп дала атта доаца хIамаш долаш хьадоагIа вай. Вахаро оттадеча хаттарашта дала жоп корадоагIаргдола ха дIаялара белгало а я из. Кхоана исторе чухь шиЙ цIи хургья укх заман. ТIаккха атта хила мег деррига а ши-шиЙ меттаоттаде, таханарча хаттарашта денна жоп нийса деннад, нийса деннадац ха. Бакъда вай тахане-м чоалхане я. Цо къоастабер таханарча вахара никъ, цун бух хиларах тарра, из чоалхане хIама да хIара сага а, бIарчча хьанийцача къамана, ерригача паччахьлкхена а. Атта булалущ бац цу дерригане кIийлен мел зIамига кхера а. Адамий вахар, оалаш махиллара, каьхата тIара йоазув дац, цхьадола мугIараш дIа а доадаь, дагадеххар, ловш дар дIаязде йиш йолаш. Цудухьа да тахан хIаранена хала, хийлалена дагабоалам, вас хиннай, дехкевалар, Iотқъам хиннаб. Амма цу долдача хIамана уллув хиннад дикага сатувсилга а. Адамаш иштта да. Вай зIамига халкъ шиЙ чоалхане истори долаш да, цу исторе чухь шиЙ човнаш, лазараш, сагаттамаш гулденнад, уж дукха деза да. Амма мелла хала йолча хана а вай халкъо дикачунга сатийсад, хин берда йисте яьннача гаьна овла санна, къар ац луш, кхоаненах дог ца дуллаш, попа хи хила гIерта га санна, хьаденад.

Тахан вай воай дог-уйлан, вахара тараз тIа дуллар да воашта эггар дезагIа, юхькIайер, маьхала дар, ца хилча йиш йоацар. Из вай массе а эздий наьха гIулакха тIехь, дикачун, къахьегама, сабара бух тIехь хьаькъалца, иманаца, кIоаргга овла болаш халкъ хила дезарах йола уйла хет сона. "Из уйла йолаш, вай хила дезачох лаьца дукха къамаьлаш хул са, хIара дийнахьа яхар санна, къахьегама коллективашца, общественни организацешца, городашка а юрташка а бахача нахаца вIашагIкхеташ хул со, хIаьта со волча боагIа цхьацца бахьан этта вай мехка боацаш кхычахьа баха вай мехкахой а. Вайначул а чIоагIагIа вай халкъа барт хилар ловш ба уж вай мехкахой дукхагIбараш. Из сона маьхала а маIан долаш а хет... хьакъал, говзал, Iилма, хIамах сакхувш хилар, долаш дар лорадар, шоай барт лорабар, вIаши ладувгIар, кхыча халкъашцара гаргало, тIа-кара хилар мара кхы герз дац шоана вай халкъа юхь кIайергйолаш, халкъ хиларах тарра оаш шоаш Iалашдергдар, оаш тхо лорадар, вай овла бокъаболийтаргбоацар. Шо кхы цIаьхха а хIалак хилийта, шоана бохам балийта йиш яц тхога... Шоана хац шоаех тха мел чIоагIа дог лаз... — оал цу наха моллагIа а шоаш къамаьл деш. БIаь шу совгIа йолча хана вай мехках хаьда, тахан гIаьххьа наьна мотт а хувцабенна болча цу наха а иштта къамаьлаш деш, иштта уйла йолаш хилча, мел йоккха, шера, кIоарга хила еза укхазарча вай уйла! ХIаьта вай массаза а йой из? Цхьацца болча хьакимашца, университеташ яьха болча кагирхошца, Iилман дарже болча нахаца, майдашка даьсса къамаьлаш деращца къамаьл хилча, цар дувцачунга ладийгIача, из уйла вай тоъалла йой-теш аьнна хеталу. Нагахьа санна вай воай халкъа а укх мехка а ираз хургдар лехе, вай из уйла ца йнча дартдац. Укхаза цу халкъа хургдолчох йолча уйлан нийса чаккхе гуш хаттар отт. Цунга дола жоп доккха да халкъа шийна а цу халкъа гIайгIа шоашта тIанийцачарна а. Кхы а кIоаргагIча кхайдача, сага эггара безагIбола мухь ба аьнна хет сона халкъа, мехка хьалхашка дала деза жоп. Из мухь Iо а билла салаIа йиш ца хилар хургда-кх из селлара деза долга. Цхьаволчо-м цхьаннахьа кулгалдеш хилча жоп дала дезаш ва, ца хилча — вац аьла, шиЙ мухь бай бу. Бакъда иштта хила йиш яц аьнна хет, ше мийчахьа вале а, цхьан сага кхычоа дола жоп. Алапи луча къаьстта бехктокхаме хила деза из жоп. Из кхы тIа а дезлу таханара яр санна йолча чоалханеча хана, хIара дийнахьа, хIара сахьата хувцамий талгIеш хулача, царца цхьана низкъала хаттараш увттача хана. Тахан цхьанне а дац тептар тIа дила, юкъехьежа дала жоп. Массе а жоп Iад кхессача санна сиха додача вахара шиЙ тептар тIара лаха а корада а дезаш да.

ХIама нийсдар, бакъдар цаI мара хилац, хIаьта нийсачох, бакъдолчох тардолийташ, цар бос, куп оттадеш дар а хул дукха. ТIаккха мадарра аьлча цу дуккха долча тарачарна юкъе массаза а корадагIац цаI мара доаца нийсдар. Бакъда из вайна кораде деза, из корада дезаш хилара жоп да со хьоахаде воаллар.

Укхаза кхы цхьаькха а да. Корадаь нийсдар а массане эцац цхьатарра тIа. Ца кхеташ, ца гуш вар а хул, нийса долга ховшше а, гушшехь а, «хIаа» ала гIерташ вар нийслой аьнна хеталу цкъаза. Из а цхьан саго шиЙ оагIув хьаллаца дог-уйла йолаш, цхьан хIаман тIехь деш дола хьисап да. Кхыдар да вай цу шийна болча аьттонна мара хьисап дой аьнна уйла е. Юха а вай хьоахадаь жоп кхетаме тIадерзаде ловш я укх къамаьла уйла.

Со цхьацца балхашка ва яхаш лела дикка дукха шераш да. Болхлю а школе хьехархо а хиннав, механик, инженер, совхоза директор, райисполкома председатель волаш а кхыдар деш а болх баьб. Иштта укх вай мехка, шоана юкъе ваьха, кхийна ва. Цу шерашка жоп дала доагIача балхаш тIа боле дуккха нах беттабеннаб сох. хийла уйла яйтай, дог лаза даьккхад. Из жоп нийса кхетадечо из лазар дIадаьккхад. Иштта цхьанне лозавеш, вокхо тоавеш мара нийслац сага хIама. Сай вахаре кхоача жоп дала деза эггара дезагIдар аз соахка тIанийцад. Цу балхо тIадаьхка декхараш мел доккха дале а, аз мадарра аьлча, аз деза а хеташ тIанийцар. Из дозал данне а дацар воккха хьаким хиннав аьнна деш дола доккхал. Оаш денна доккхал дар из: сона шо дерригаш хилар а, доллашехь сайна тIа из жоп диллар а дар, со санна, вай массавар — деррига халкъ а шиЙ халкъа бала кхаьча хетар. Иштта тIанийцар укх шера вай мехка халкъа депутаташа со Лакхехьарча Совета депутаталла хержар. Цу балха тIа доккхий декхараш хиларах а царца дувзаденна сай дала деза жоп дезаш хиларах а дика кхет со. ХIана аьлча вай укх къамаьле таханарча заманн паччахьалкхен юкъереи чоалхане хIамаш, халонаш хьоахаяь ца Iеш, вай воай долча къаьстта чоалханеча исторе лазар а хьоахаду. Сай хана сайга кхаьча никъ баь ва со а. Казахстане вахийта ва, вай автономи меттаоттаярца кхоачам баь ца Iеш, хIара дийнахьарча вахаре харе халкъ а халкъа паччахьалкхе а меттаоттаргъяцар те яхаш тийса са — из халкъа кхолламе массанега кхаьча дакъа сога а кхаьчар. Тахан дукха нах ба «застойни» ха йолаш аз из даьд вож аьлар, яхаш дувцаш. Даьраш а аьннараш а болаш ба. Аз укхаза яхаргдац: аз хIаьта из даьд, ер де гIийртар, цига из аьлар, бакъда цаI ер да. из аз хIаьта а оалар: сабар тол-кх сона а са халкъа а. Вай кица да: сихало са диад, сабаро лоам бошабаьб, яхаш. Иштта вайна эшар сабар дар, тахан а кIезига эшац из. ДIаяхача хана халкъий кхелашка нийсденнар вай дийцад, мах хоадабаьб, цу боадоне кхы а да массане а — халкъаша а Iаьдало а чIоагIдаь. Дукха хIама Iайша ба вай кер. Тахан вайна дайзачо, зеденначо гайт сабар мел эшаш хиннад, хIанз мел эш. Вай дукха дац, зIамига халкъ да, хIаьта тахан чул а кIезигагIа хиннад селхан. ТIаккха вайна тIаккелла цIи дукха йоккха, дукха еза, дукха Iаьржа яр. Тахан из ежай.

Эггара хьалха из йожаьр, из харц хилар гучадаьккхар вайга тоъаш хинна сабар, денал дар. Из даьдецаре дIа ца йоалаш цхьаннена хозаш, вокхо кьайлагIа ювцаш юсаргьяр. Цу сабарца ювзаенна, цунца кхийна да халкъа эздел, цу эзделца дувзаденна да вай гIулакх а. Цу кхаь чIоагIалено лоаттадаьд вай хIанзалца, кхы дIахо а лоаттадергда, вай царех цхьаккха а йоха ца йой. Цар вай юхь кIай ергья. Тахан вай дас дезала, вошас вешийна, юртахоша юрта, —вай массане а мехка, вай воаш вIаши доал дича лу вай юхь кIай.

Со Лакхехьарча Совета председатель вар аьнна, аз аллане а аргдацар тахан республике дахача массе а халкъа эзди юкъмоттиг Лакхехьарча Совето, обкомо, лоацца аьлча Iаьдала органаша лоаттаеш я. Из эггара хьалха вай хьоаьча кхаь чIоагIалено — халкъа сабаро, гIулакхо, эздело лоаттаеш я аргдар, сайга хьттача. Балха тIа нийслуча хIамаша, цхьаболча наха халахетийтача, дег тIа эгIазло еча. вас хилча, хийла, аз ма лорае аьлча а шиЙ гIортамаш, шиЙ кхычарна йола юкъмоттиг лораергйолаш, ше Iеха а ловза а дайтаргдоацаш халкъ сабар, сина салоIам беш хьа а воалаву.

Ер къамаьл аз деррига а, новкъа, эшаш, лазаш хIама доацаш, тоаденна, дика да аьнна, вайна хьалхашка куце сурташ увттаде деш дац. Дукхах долча даькъе вайна воай дог-уйла йовзар общественни вахара (цу дог-уйлан бух тIехь) цхьацца хьисапаш дар дукха деш да. ТIаккха таханарча вай общественни вIхарах лоацца аьлча, укхаза сурташ тайп-тайпарча басарашца хоздаьраш а тIа Iаьржа кхоллар тессараш а да. Ер къамаьл Iалашду аьнна хетац сона республика керда кулгалхой хержача хана денз, ер-ер даьд яхилга мара. Вай дай кица да Iайха даьр мадувца, Iай даьр нахага дувцийта, яхаш. Вай дикдар а де аьттув баьннар а бIаргаго ловчоа гургда, гуш бараш а ба. Бакъда таханара бар банне бац даьчарех доккхал а даь Iе воагIа мул. Даьчарел дукхагIа да де дезаш дисараш, цу тIа мадарра аьлча, цхьабараш даьчунга бIаргаш хобдаь хьежа мул а ба ер. Уж иштта хьежаш хилар цхьан оагIорахьа пайдане а хет. Цар а, из шоай лоархIамза нийслой а, цхьа гIо ду хIаман тIехь.

Вай маалара, дукха да де дезараш. Хийла бульдозерашца дIатеттала дукха гулденнад цаэшараш, дагарде шортта да тишденнараш, новкъара дIадаха дезараш. Деррига яхар санна, вайна гуш а, ховш а, довзаш а да. ХIама дагарде атта да, бакъда из ээрзза «дац» е «хила деза» аларах хилац, вайна массарна дулац. Тахан, бакъдар ала деза, вай дагардараш даьрел дукхагIа да. ХIаман хьисап дечоа хов шиЙ цхьа хIама вокхал совдаьлча е ийшача, ревизи е эзилга — шиЙ бухгалтер гольяннилга. Иштта вай хила деза яхаш дагардар, тIа а дийрза деррига цаI вокхана духьалъоттадеш ца хилча, вайна ха деза. укхаза воай бухгалтери гольяннилга. Кхы цхьаькха а да. Вай цхьадараш, де дезараш, вожаш даьраш — шин тоабана декъаделча а, йоал вай бухгалтери гол. Уж шакъе гIулакх цхьана, дича мара, нийс а дац. Цу тIехь массане а барт цаI хилба тахан. Цхьаболча вай общественни деятелаша шоашкахьа озабезам бу: шоаш — дагардараш долаш, вожаш уж кхоачашдераш хилар лов. Бакъда вай уж иштта аттача дарже бутаргба аьнна хетац сона. Укхаза цхьа хIама хьоахаде а ловргдар. Хьахозаш оалаш а хеташ а хила тарлургда: «Вай кулгалхо неформалашта духьал ва». Цу хьакъехьа лоацца аьлча, из бакъдац. Со неформалашта духьал вац, мичча бесса дале а уж эшаш а пайдане хеташ а ва. Из цаI да. Уж къамаьлаш цхьаболча неформалаша а цкъаза дика уйла ца еш, сихлий, дечоа тара да, цкъаза цхьайола тоабаш корзахъяха, общественни барт бохабе, цу неформалашка а Iаьдала органашка а бартагIа, вIашагIкхеташ общественни гIулакх дIа ца дахийта уйла чIоагIъеннача наха сецадечоа тара хет сона. Бакъда иштта барий аьттув баккха гIерта безац неформалаш а. Iаьдала болхлой а. Цул совгIа, Iаьдала органашка, учрежденешка, предприятешка уж неформалаш шоаш а ба балхаш деш. неформал ва аьнна цхьаккха балхара дIа а ваьккхавац сона ховш. Неформалаш хийра, «вайбараш боацаш» наьха нах хеташ, царех зулмана дай хеташ къоастабича ер къамаьл маIан долаш хетаргдацар сона. Цхьабакьда вайна массанена ловш а цхьаболча «неформалаш» аьнна цIи тила лелача нахага ца товш а, уж лорабе ловш а цхьа хIама да — **сихвалар.** Из сихвалар, сабар ца хилар. вIаши футтаро яр гучадоал вай хьоахадаь дагардараш деча. цхьайола чоалхане проблемаш атта хетача, цхьацца дустараш, хьисапаш, вай йола чот ца лоархIаш, иштта кхыдараш долча хIамашта тIехь. Зулмане, кхераме, бух боацаш а къамаьлаш да цхьаболчар халкъа цIерагIа митингашка мухь а бетташ дераш: «Чечено - ингушский народ оставит за собой право дестабилизировать (!) общественно-политический диск республики...». Из Вайнахски Демократически парти цIи йолча тоабано 4-ча августе гулъяьча митинге кхайкабаь кхайкам лоархIамза боалабац аз эрсий меттала, из мабарра бовзийта боалабаьб. ТIаккха вайнаьха меттала аьлча, нохч-гIалгIай халкъо, вай правительствос а Лакхехьарча Совето а шоаш дIа а яьле, вайнахски Демократически парте лидерашка Iаьдал дIа ца лоай, республикера юкъмоттиг а низ а толхабергба яха маIан хул. Цу митинге къамаьлаш де цикалаш баьб - теш царех нохч-гIалгIай халкъо? Баьбац, е белга а дац, баьбоацилга вайна а хов, тIагIолла уж къамаьлаш деращта шоашта а хов из. Халкъа цIерагIа уж къамаьлаш ду нах е шиЙ халкъ политически кхетаме дикка лоха хеташ е ше геттара унзара сонтача новкъа гIерташ хила беза. Вайна гуш — ховш дар нохч-гIалгIай халкъ шиЙ юкъара а шиЙ кхыча къамашца йола а юкъмоттиг лораеш хьадар да. ХIаьта мишта кхетаде деза уж сонта дешаш арахьарча, гонахьарча вайга ладувгIараша? Царна мотта дезац нохч-гIалгIай халкъ цхьан хIаман кийчо яь, корзагIдаьнна, харцахьа никъ лаьца хьувзий хьоагI?—аьнна, ТIаккха хIана гIерт вай воай халкъа дагадоацар, цунна эшшане а эшашдоацар кхычарна моттийта ,воашта юха а из цIи тIакхолла? Мала кхераве, цецваккха гIерт вай? Е мала кхоардаве гIерт вай? Цу митинге кхычо йоах: «Требуем от руководства раздачи должностей». Да виса вай, цхьабла новкъостий халкъо депутаталла хержабац аьнна, е хержача депутаташа уж правительствос юкъебига царна «должностащ йийкъаяц» аьнна «дестабилизаци» е кийчдала деза-те нохч-гIалгIай халкъ?

Укхаза наьна меттала ца даьккхача кхетадеш да цу новкъосташа шоашта хьакимал (власть) деза яхилга. Со цу тIехь царна бехк бе а гIертац. Шийна дезар дIахайтар бехке а дац. цул совгIа, царна юкъе хила тарлу цхьа декхар тIадилача, из дIакхухьалургдола новкъостий. Из гIулакх-м ловчо заявлени елча къоасталургдолаш да. Вайна массанена а новкъа дар-м, кхераме дар-м хьакимал даккхар духьа деррига халкъ моллагIача а харцахьарча, беркат доацача новкъа кхайкадеш бола нах юкъе хилар да. Селхан — самардийнахьа яхар санна, халкъо кхадж а тесса хержа Лакхехьарча Совет, шиЙ аргIана цо вIаьшагIтеха правительство лоархIамза яккха гIертар а дац шийца цхьа «ахI» доацаш. «Должностащ дIаекъа» яхаш хилча, цу должностащкара нах шоашта новкъара дIа а баьхе, моттигаш шоашта хьая яхилга дика хозаш да укхаза. Вай кердача Лакхехьарча Совета, а правительства а болх цхьан лертIа ме боал корзагIбовл уж новкъостий аьнна белгалдаккха деза.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

Доакъар Iалашдеча

ТIЕХЬАТЕТТА ЙИШ ЯЦ

Бутт хьалхагIа арадаьннача «Сердало» газета цхьан номер тIа белгалдаьккхар Сунженски района дукхагIдолча боахамашка хьалха дIадахача шерашка хиначул укх шера доакъар динагIа кийчдеш хилар. Доахан хьатIадоагIача Iай доакъар доацаш дусаргдац, хIаьта бахача нахага дукхагIа шурен дулхи а кхоачаргда, аьна хетар. Бакъда, укх тIеххьарча хана хьанкхаьчача даннеех из тешам бов болабелар.

Цу вай дувцача боахамашта юкъе «Победа» колхоз массаза а доакъара йоагIаш йола йоакхо еш я. Ялата лаьрхIа хьажкIаш чузца а йолаялехьа цига Iалашдаьд хIара бежана 16 центнер доакъара единицаш боарам бола доакъар. Бакъда, цхьа хIама новкъа да: районе цIи хеза хиннача цу колхоза баьца хьоар кийчдеча звенос хьалха санна болх ца беш хилар. Цо хьоар 88 тонн мара кийчдаьдац, вешта аьлча, бутт хьалхагIа хиннар миссел.

ХIаьта баьца хьоар даккхара болх дика вIашгIехьбаьк-хаб Шеча Эскара цIерагIча колхозе. Бакъда, цу боахаме геттара кIезига кийчъяьй йол. Цхьан хьоарах кхоачам баь Iе йиш яц. Бежана буц еза массаза.

Укхаза белгалдаккха доагIа йол дуккхача боахамашка а кхоачамхилал кийчъяь ца хилар. ХIаьта райснерча хьайбашта кхоачамхиллал йол кийчъяра цкъа дIайийча дуккхача шерашка тIайоалаш йола буц тIайола цхи ээзар гектар лаьтта эш. Районе хIанз иштта дола лаьтта деррига а 1172 гектар мара дац. Мичара яхьаргья цу лаьттара районе эша ерргига йол? Цул совгIа, цу гектараш тIара буц ше а кхоалагIа шу долаш я. Цу тайпара, из керда дIае езаш я. ХIанзе а дIае еза эзар гектара тIа из буц, иштталча лаьтта дIае еза вIашагIьнийна баьцаш а, масала, рожь рапсаца. Бакъда боахамий планаш тIа кIезигагIа лаьтта къоастадаьд цу культураща.

Иштта эттача хьале массарел а дукхагIа тамаш яйт района боахамий плановикийн специалистийн «стратегически» разработкаша. Боахамаша шоаш шоашта доакъара единицаш кийчъяра планаш оттаяьй. Цхьан йIайхача моттигашка Iай бежана 15 — 17 центнер доакъара единицаш тоъа мег. вайцига кIезигагIа яле а. 22 центнер доакъара единица эш цхьан бежана. Цул кIезигагIа хилча, вай бежан меца дутаргда.

Из иштта дале а, Ассинскии Карабулакскии колхозашка цхьан бежана Iай 17,8-и 17,4-и центнер доакъара единицаш тоъаргIолаш лаьрхIай, хIаьта Шеча Эскара цIерагIча колхозе кхы а кIезигагIа — 16,9 центнер доакъара единица. ХIаьта уж боахамаш да хIара шера доакъар ца тоъаш хала хьовзараш а. Iа аханахьа макхаьчче а доакъар лаха арабовла безача овтт уж. Совлен доакъар Iоадаьча боахамашкара безача маьхегIа доакъар ийде дезаш хул уж. ХIаьта эшаш дола доакъар къерда йиш йоацаш. хьаденнар хьаьца а деза. Цу тIа гIолла езлу хьайбашкара йоала продукти а.

Масала, ХХ-ча партсъезда цIерагIча колхозо шиЙ силос йохка а ялийта. гаьннара ийца силос кхихьар. Из а яцар дика, ах варъенна яр. Цудухьа цу боахамга дукха паччахьалкхен декхар хьаьрчар.

Е хьэацаргда вай лоамара боахамаш. Цар а йоах Iа даккхара бежана 15 — 18 центнер доакъара единицаш тоъаргья. Доакъар Iалашде шортта торо йоллаше а да из цига: къахьега шортта нах ба, хьашт мелл лоамара даьгIенаш я. Мангал хьакха нах арабовргба, нагахьа санна царна цох доагIар дог раьза хургдолаш дIалой. Иштта-ча торонах пайда эцаш бац.

Цу тайппара, хIанз района боахамашта хьалхашка латтача керттерачарех цхьа декхар да Iай кхоачамхургболаш доакъар Iалашдар. Из тIехьатетта йиш йоаца декхар да.

Т. ЭДИК.

ХАЛКЪА НИЗАХ БIУБЕННА

(Йистедоалар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

Из газет дешачо дика кхетадергда аьнна хет сона. Укхаза белгалдаккха деза кхы цхьаькха цхьа хIама а. Со аллане а ала гIертац правительства критика е мегаргьяц. Правительствона критика е а мегарья, е а еза. Айса а цунна из дикка ю аьнна хеташ а ва со. Бакъда, критика бе-бе я. ХIама нийсде, дийнде, бакъахьа даккха ловш ю критика дика я, хIама толхаде, дохаде, ийрчадаккха, новкъа хургдар де лерхIаш ю критика зене я. Тахан дукха нах ба правительствоца, Iаьдалца айхьаза баьнна, эгIазло лехаш, хIаьта цу правительствона гIо а эш. Цудухьа цунна критика ярал совгIа гIо де а деза. Иштта ца хилча хала хургда вайна воашта а правительствона а.

IаIалмате дукха нах боагIа Лакхехьарча Совете а Министрий Совете а. Массе а районера хинна ца Iеш, массе а юртара хIана бац аьнна болча викалашца, къахьегама дукхача коллективашца, къоаношца, Iилмахошца, вай хьажошца вIашагIкхетар, къамаьлаш, дагавалар хиннад са. Халкъо яхар, теркал де дезар кхыдар да: «Совдолча къамаьлашка ла а ца дувгIаш, халкъо шийна тIадиллар дIадахьа деза. Из да хьа дехкар а керттера дар а, цу тIехь хьайна эша новкъостал тхогара дIа а деха», — иштта дIадерзаду цар шоай къамаьл. ТIехь-тIехьа дукхагIа цецвоакхх со вай боккхийча наха. Уж университеташ, институташ яьха а бац, йоккхий халонаш лайна, къахьа мел дар Iайша ба, бакъда, цар къахетам, сина камоаршал, политически хIамах кIоргга сакхеташ хилар, дала хьаькъал, бе хьехам хилар вай халкъа йоккха гаьнз я. Цхьа дог ийшача тIакхоач уж, дIахьоаделехьа хьа саготам бовз царна, хьона вIалла дац аьнна хета жоп корадоагIа. Доккха новкъостал хул царгара, цар вахаре зийначох, хьаькъалеча къамаьлах. Шеко а вас а йнтац хьо шоашцара дIакъасташ. Шоашта цхьаккха хIама дехац. Вайна массанена эшачун гIайгIа ю, вай голдалар кхераш саготду. Вай боккха хам бе беза цу наьха, царга ладувгIаш, дагадоалаш хила деза. Къоначарна даьне а товш дац боккхийчарна, вай гIулакх, дика гIулакх леладечарна юкъе вас хургйола хIама делга. Юкъ-Iаьржа этта хилар со укх деношка митинге цхьабола боккхий нах, вIаши чу а гIерташ, леташ бар аьнна хезача. Вай цу тIа кхача дезац. Митингашка къоастаде дезацар аьнна хет дина дашта юкъера гIулакхаш, цар юкъмоттигаш. Вай дукха а дийша нах ба, бIаь совгIа хьажо ва. Укх цхьан шера 119 саг хьажацIа вахав вай. Хетарехьа царга шоашка къоасталургда шоай дар, вай футболе а даьккха, нах ца кхоардабича а. Эхь да вайна кховзткъа — деттъа шу даьнна нах чу-чу гIертийтар, царна юкъе вас йоллар. Укхаза со кхерар да вай дина даьшта, тоабаш еш царна юкъе, тайп-тайпарча вирдашкахь, мацабашкахь-болчарна, тайпашта-тукхамашта, вай мехка дахача къамашта. Iаьдалаи халкъаи юкъе васаш, эгIазьлонаш, питамаш, гоамалаш ехкача новкъа дайлча, мича кхоачаргхьоагI яхар. Вай цхьанна а оагIорахьа политически ка йолаш никъ бац из. Вай тахан къаьстта шийтайпарча политически, вай исторически маIан долча доазон тIа кхаьчад аьнна хет сона. Вай могаш-маьрша, цаIаш хинна, барт кхийтта, цу доазон тIа юхь кIайлургйолча оагIорахьа довла деза аьнна а хет сона. Цу оагIорахьа довлар, вIашагIтохар, цу доазон тIа сома хилар да аьнна хет сона халкъо тIадила эггара дезагIдола декхар а бехктокхам а. Цудухьа, се республика кулгалхо хиларах тарра, чIоагIа ловра сона вай массе а тоабана, организацешта, Iаьдала органашта, вайна массанена а юкъара кхоачашде вай халкъа гIулакх корадар. ТIаккха дIахьалхашка даргдар вай, юхь кIай а луш. ТIаккха миччахьа а хьаннагIчунца а сай къамах лаьца эйхьаза, майрра къамаьл де йиш хургьяр са а, вайх моллагIчун а. Цу къамаьлага ладувгIа моллагIа декхарийла а хургвар... Укхаза йоккха вас я: денале, могаш, сома, заманца йоагIа Iн-мерза, дог-уйла, шоакъ хила а еза-из дола нах общественни дIа-са бекъар, йиикъа тоабаш вIашдухьалъувттае гIертар. Новкъа да. Уж тайпа хIамаш, вайна халахеташ дале а, цхьаболчарца долаш да. Аз укхаза кхы масалаш а доаладац, цIераш а яхац, вай дегабуаме доландаь. Уж цхьадараш царна шоашта лоархIамза, политически опыт кIезига хиларагIа общественни боламашта цхьан оагIорахьа маIан долаш нийслу аьнна хет, уйла йнча. Дуккха вайна эша, хилча ловш дола хIамаш да хьехадераш. Лакхехьарча Советеи Министрий Советеи ца увттаду, ца дийца, жоп ца леха хаттараш а дац уж дерригаш а. Бакъда царна юкъе нийслу уйлан, вахара, кара долча экономически, социально-политически хьале эза доацараш а, барт эгIабе, зулам, питам бе, халкъа тоабашта, къамашта декъа ловш бараашта товш дар а. ЧIоагIа лов цхьабарашта вай республикера хьал, халкъий юкъмоттиг «эккха» тарлуш я аьнна чIоагIде, нах кхерабе, цец а корзах а баха, сабар дохаде.

МеттакIийленаш Москве, Лакхехьарча Iаьдалга кхоач. «Шо долча къахьа ди да яхаций», — аьле цигара эIи йоагIаш а нийслу. «Тхо долча къахьа ди дац. Тха халкъаш ялат чуэцаш да, — аьле жоп лу аз. — Со сай халкъах тешаш ва, цох дола жоп доладургдолаш а хет се». Цхьаболча «политически формех кхетанза болча» наха лестош, айдеш, гIайгIане даккха гIерташ ду къамаьлаш, мадарра аьлча, дог цIена, дика гIулакх тIехь уйла гIетта арабаьнна новкъостий лебечоа тара хет. Цу наха леладерий бахьанаш а вай ца кхетадеш дац, е цар из башха лечкъош а дац. Бийда, хинна яланза, кхенза йола, кIийле йоаца политически уйлаш вайна зуламе я. Кхыча халкъий общества — цар шоай оамале, гIулакха тIехь, кхычун тIехь шоашта увттаяь программаш, вай хьа а нийца, юкъейоаржаярах, вIаши юкъе питам барах хулаш дац вай гIулакх. Массане бартагIа, вIаши дагадоалаш, вIаши оалачунга ладувгIаш хIаман хьисап дар, из дара никъ, кечал караяр, караеча, цунца из гIулакх кхоачашдар да аьнна хет сона вай гIулакх, вай Iадат. ХIама васе, къовсаме даккхар, футтаренаш, гоамал, иштта кхыдараш дар вай общество чIоагIъяр дац аьнна хет сона. Вай кIезига нах да, цудухьа вай хила йиш яц цхьане лазаш воккан ца лазаш хIама. Хьа лазац, са лаз яхаш наьха тIа бий беттар цкъаза шеко йолаш хул. Вайна эшачоа тIабода лоаца никъ, лазардолчоа — дарба корадаьчоа, цу гIулакхий хьисап де, дагавала, теркам тIабахийта ловчоа йийла я аьнна хет сона сай балха кабинет, со ваха фусам. Цу гIулакхашта шийнн I елац хьанехка аьнна со волча венaчоа из хьаеллийта а хьожаргва со.

ГIо дар вай даьша чIоагIа лоархIаш, маьхе эзди гIулакх хиннад. Из гIулакх тахан сона а, сона санна, вайна массанена а эшаш да. Вай маалларa, общественна эш, цун лаза хIама бIарга а дайна, цунна эшача гIо — новкъостал де дага а деха кIоаргача хьаькъале цхьана наха, тоабано, организацена, е шин района, юрта, мехка хIама дар — из цхьа никъ ба. Хьовчоа гIо-новкъостал а да. Вай политически, социальни-экономически, культурни хьашташ го бIарга са дика хилар а хьалхашна айттача хаттарашта жоп лахар а да из. Цу тайпарча нахаца, тоабанца, организацеца болх бар, дагавалар, цхьана хьисап дар маьхала а, пайдане а, эшаш а да хIара кулгалхочоа. Бакъда вай дийца дагардараш а гулдаь, уж улицагIа, майдане ваьнна, воагI—воагIар кхайка тIаверзавеш дуццарах вай гIулакх аттача даргда аьнна хетац сона. ДоакъарагIайгIа е еза, катехха ялат чуэца деза, эггара а вай тIахъаьнна хьовза деза ха я хIанзар яр. Цу гIулакхий маIан мел доккха да ца ховш шоах цхьаккха а хургвац, читатель. Из кхетадеш, хоза вIаши дага а баьнна массанахьа балхаш деш ба вай нах. Из вай дай эзди гIулакх харцахьдаккха, цун маIан дохаде гIертараш а ба укхаза. Из данне а товш дац, тоам боацаш да. Вайна тIехьа йоагIаш дукха тIехьенаш я, цар дог — уйла долчоа дола жоп а вайна тIехь да. Из гIулакх да белхий беш хилар. Цу балхашкахьа баьча балха маьха а цун тIехь а да аьнна хет сона иштта гIулакха тIехь нах вIашагIкхетар, вIаши гIодар, деладалар, довзар.

Вай дай яхь йолаш хиннаб. Из яхь хиларо, цунца долча гIулакхо лорабеш хиннаб уж юхьIаьржаоттарах, наьха дог кхардарах, яхь вай а хила еза. Эзди къовсам хила беза кхыча къамаща. Беза хилар лой вайна воай мохк союзни республике? Вай из де деза. Мишта? Юха а воай эзделца, гIулакхаца, хьехамца, къахьегамца, хьацарца, цунца гулъяьча социально-экономически, культурни хозяйства, политически сабарца. Со ва-те вай мохк дарже лакхбалар ца ловш? Кхоана вай майдане гул а денна, тхо союзни республика я аьлча тоъаш, чакхдоалаш, хулаш даларе маттадар из. Вай нах беларах, кхардарах лорадала деза. Вай гулдаьр, де кхийнар, тIа хьацара тIодам божабаьр, хьаькъалца, уйланца литта чакхдаьннар мара хургдац вайна. ХIаьта хьацар а ца доаккхаш хьаькъал а ца эшаш кхоаллалургда вайга воашта дола социальни, политически, экономически чоалхане хьал? Из оттадаьраш дукхагIбараш, со-со вацар аьнна дIалачкъаргба, тIаккха из халкъага кхоачаргда. ЦIаьнкха а ях аз, вай истори дукха чоалхане хIамаш долаш да. Из воашта зеденнар толде деза вай тол ца дала, сабаре хила а деза. Дукха нийсдаь, тараз тIа эза, цIенча боарамца диста хила деза вай хIара дош. Боаккха ког, бу соцам. Вайна бIаргаго, кхетаде, диста, теркалдаь хьаькъал эца чоалхане хIамаш да вайна гонахьа йолча паччахьалкхене. ХIаьта фу совле яьккхай уж хIамаш, сонталаш йоалаьчар шоашта а шоай халкъашта а? Укхаза хIама къодаде дезац, кицаш даха эшац, лоацца аьлча воай боахам, культура, гIулакх, эздел, хьаькъал, Iилма дегIадоаладе воай пана ухка моттигаш дийнъе кхеза вай. ТIаккха хургда вай моллагIчох бIv ца къожабеш дола халкъ. Из ба вай никъ... Дукха эшамаш хинна, дукха тIехьайнса я вай культура. ЧIоагIа дика хургдар вай цхьаболча боламаша из культура айергйола чкъор аьнна программа кийчъяь, цун уйла йоре, масала, цу гIулакха общественни институт юлларе, воайла дагадаьлча. Де а дакъа лаца а ловчарна дукха да де хIама...

Политика а, кхыдола Iилмаш санна, цхьа Iилма да. Тахан цу Iилманга баьннаб дукха нах. Тахан вайна эшаш да, лоархIаме да нах политически кхеташ хилар, социальни, экономически, культурни вахар, вахаро дIадехар довза гIерташ хилар.

Бакъда, укхаза кхераме дар цу хиннача хIамашка кIоаргача уйланца политически ца хьажар да, тIагIолла мара цар маIан ца довзар, тарденначох политически кIийле е гIертар, шийна дезар, шийна хетар хьалха тесар да. Политика яха Iилма цIаккха а къинтIера доалаш дац шийца ловзар леладечоа, моттараш леладечоа. ХIаьта халкъа янне а йиш яц уж ловзараш леладе. ХIана аьлча цар хIара сага, хIара халкъа лазар ду. Вай цхьабола мехахой, шоай политически опыт кIезига я аьнна ца Iеш, политикаца ловза ловш ба. Шоаш дIа а лечкъаш кхыбола новкъостий ловзабеш бараш а ба. ТIехьале дика йоацаш а зуламе дала тарлуш а хет уж ловзараш, кIалIешбараша увттаду политически моттараш а. Укхаза хIама чоалхане а ца доаккхаш, кхеташ хила деза, из халкъа дикадар лохачо цу халкъа уйланге, кхелага диллача, вайна эш аьнна соцадича — из массане а бартага кхоачар да. Бакъда, вай маалларa, дувца-м оаха дувцаргда, кхоачаш оаш де яхаш, вайх шиъ е массехк тоаба хилча, вай дувцарал совгIа кхоачаш хIама а хургдац.

ЦIаьнкха ала лов сона, вайна эшача хIаман хьисап деш вола саг вайна веза ва. Цун янне а бокъо яц юстара а ваьнна наха дечунга хьежа, ладувгIа, из бе-башха ца хеташ, сатийна вагIа. Цо из леладича хулаш йола футтаре Лакхехьарча Совета, Министрий Совета хулаш яц, вайна массанена а хулаш я. Цун хьисап а де деза наха. ВIалла а эIамига проблема яц общественни боламашта, вайна воашта цхьабола кхалнах маIача нахаца, маIа нах царца, тIаккхувш бола къонабараш вIаьши шоайла, боккхийбаращца эйхьаза бовлар тохкилга, фуд хьонкилга. Мел кхераме да вайна иштта эсала хилар. Халкъа лазар деш, вай дарба де дезаш хIама да из. ЧIоагIIа кхераме а да. ХIаьта мала ва из хьоахадеш? Экономике а, политике а, социальни вахаре а хIанз укх сихача этапе нах шоай талант, говзал халкъа дIаяла декхарийла ба.

Иштта говзал йола нах улув ца буташ, е улувра дIатетташ, со хьаким ва, сайна дика хов соча фу де деза, мишта де деза яха оамал йола нах а ба вайна юкъе. Е шийх тийша дIаденнача хIаман тIехь шийх а вай а юхь кIай ергйоаца нах а ба, бакъда цхьа хIама нийсдалар ловш шоашта гIо-новкъостал де улув гIертарий шоайх, цу гIулакхах а дог эккхийта карагIа-м доал царна. Вахарах, замах, ший жоп дала дезача хIаман маIанах, ше санна болча шийна улуврча нахах ца кхеташ хилара белгало я из, цу кулгалхочун ший доакъазло а я. Иштта бола нах кхетабеза из шоай болар халкъа, заман боларца ца тарлуш хиларах.

Царех цхьавар балхара дIа а воакхх, вож цхьадолча хIаман тIехь дика лоархIавеш вар-кх авле, нийсве, кхетаве а гIерт, бакъда дIаваьккхар цхьаннахьа, кхычахьа, оасар санна. «Кхалваьнна а» коравоагIа кхетаве веннар, со Iомаве везаш вац аьле. Дегабуаме ваьле а нийслу, «неформал» хиле, майдане, интервью луш а гу. Ер къамаьл деш цIераш ца яьхандаь аз цхьанне а цIи яккхац. ЦIераш а йоахаш вай къамаьл хургда аьнна а хет сона. ХIаьта укхаза цхьан оагIооа тхо хьакимаш да яхача наьха тоабеи вокх оагIорахьа тхо царна раьза дац яхачар тоабеи хинна декъадала йиш яц халкъа. Из эггара хьалха цу хьакимашта ха дезаш да. Из хара вай царна гIо а дергда. ДIадоладьча хIаман тIехь кулгалдеш, цох жоп луш, из кхоачашдеш саг хила веза. Бакъда, шийх тийша денна хIама ше доал деш хила, кулгалдеш хила деза, хIаьта жоп кхычар дала деза моттаденна хьакимаш дикка голбаьна ба, Iаьдалца а халкъаца а дикка эгIазле тоссаенна а ба. Иштабарех бар аьнна хет вайна республика сбербанка система кулгалхой а. Шоайх тийша дIаденнача гIулакха цIи йоаккхаш аьлча, эшача наха ссудаш далар харцахьдаьккхад, наха вас еш толхадаьд, боахамашка даьккха, цох йоккха социально-политически проблема йир цу наха. Лакхехьарча Совета Президиуме жоп дийхар царгара, шоай балхаш тIара мукъа а балийтар уж. ХIаьта вай вахаре а политике а алхха из цхьа масала хинна Iергдац аьнна хет сона. Вай шеко йоацаш хийра баха беза цу тайпара хьакимаш. Кхы цхьаьнха а да. Цхьаболчарна уж хьакимаш аз оттабаь ба аьнна хет. Мадарра аьлча, царех цхьаболчар шоашта моттаденнадараш хабарашца чIоагI а ду. Бакъда, царех цхьабараш балха тIа оттабеш цар шоай а, халкъа а, Iаьдала а юхь кIайергья аьнна хеташ аз гIо-новкъостал даь, балха тIа лакхбаь хила а мег, ба а ба. Цу тIехьа се Iехавалар, бехказа вала ца гIерташ, хьатIаэцалургда сога, бакъда из сайгара даьнна гIалат со нийсде гIортаргхилар ер къамаьл деш шоана а вай бувцача наха а дIахазар лов сона.

Кхы цхьаьккха а да. Лакхехьарча Совета, обкома, Министрий Совета теркаме, хьисапе доацаш дац халкъа унахцIено лораеча, бахача наха кхоачамхургболаш цIенош хьалдеча, торговле, кхачан продукташ ца тоъаш а общественни кхачан системе а этта хьал. Нагаха цIенош дохкача, лаьтташ телача цхьаьнца тийшабалхаш леладу, цхьаболча хьакимаша шоай доалахьа йолаш санна леладу паччахьалкхен машинаш, транспортни предприятешка машинаш, автобусаш йохк шоай йолаш санна, мехкдаьтта продукташ йохкача а иштта хIамаш да. Цхьаболча сонтабаьннача наха, цар дезалаша города сатем боабаьб урагIеи пхорагIеи машинаш хехкаш, мнI-мнIинге «шашлычнеш», «кафеш», будкаш ехкаш, цар чу ца доагIа гIулакхаш леладеш, базараш тIа, республике яьржа я спикуляци. Уж дерригаш а наха кIордадаьд.

Укхаза, вайна ховш махиллара, еррнгача паччахьалкхене а да вай кара доаца бахьанаш, бакъда шортта-м да вай воаш харцахьдаьккхар а, Iаьдала, халкъа тIанкхувдача кулгаша голдаьккхар а. Районий, юртий боараме уж кхоачамбоацараш гулдеш шоашта тIера бехк баккха хабарца спекуляци лелаечаргара цкъа жоп дехаргда аьнна хет сона. Шоай декхараш кхоачашдара бIарга са дайна, профессиональни говзала тIехь астагIа теIаш я вай бокъонаш лораю органаш а. Дукха да царна хьалхашка гуш латташехьа леладу законаш телхаду хIамаш, шерра яьржа спекуляци, торговлера зуламаш, кхыдола харцахьара дараш. Халкъ раьза дац цу хIамашта. Наха кIордадаьд уж, дIадаха йоах. ДоагIаш дола хаттараш а увттаду. Вай эхь ца хетташ жоп дехаргда аьнна хет сона цу органашкара. Керттера дар закони из кхоачашдари хила деза цар балха тIа. Е шоай байна бехктокхам хьалаха е шоашта кхыбола болх лаха беза цар. Кхы цхьа хIама белгалдаккха а лов вай из хьоахадалехьа. Тахан паччахьалкхене экономически кризис я. Цунца дувзаденна кхыча республикашкара, областашкара вайга хьакхача деза товараш, продукташ хала хьакхоач. Да-м товш да иштта хьале кхыча республикашка, областашка, городашка долчунга хьежача вай дукха толашагIа доахняха, е вай гIордовла гIерта а дезаш, бакъда да-м иштта да. Вай нах дукха дIа-са лелаш ба, тIаккха кхыча моттигашка дар царна ца гуш, цар ца зувш дац. Тахан Москве дола хьал а мадарра аьлча вай, хьега дезаш дац. Вай толаш масалаш доаладе гIертилга а е кхычахьа укхазачул эшашагIа хьал да аьнна а вайгар дар сатоха мегаш да ала гIерталга дац, са из. Цох кхоачам баь вай Iе йиш а яц. Тахан долаш долчох жоп дала вай массане а деза, бакъда, эггара боккхагIа хила беза алапи а дилла, машини кабинети а енна, гIо дергдола нах а оттабаь, халкъо шийна эшачох жоп дала дезача оттабаьча наьха бехктокхам. Из жоп вай царгара дех, из вайна дала декхарийла а ба уж. Дукха я хинна даьнна хета хIама а хьедеш, наха вас а еш, катехха гIулакх де деза, уж юрта Совете дерзаде деза хIама республика Iаьдала Лакхерча органашка доалийташ моттигаш. Лоацца аьлча, дош дац из, эхь а да. Юрта ваха саг вайна беркате гIулакх дер ва. Цун сий а хам а бар, цунна эша новкъостал дар тIехьа ца моттигерча Советий болхлошта, боахама кулгалхошта. Царна, кийзга чу хьежача санна, гуш хила деза хIара сага эшар фуд. Гаьнарча Ноцкай-Юртара тракторист, хьехархо ва веза Лакхехьарча Совета председатель волча кхаччалца ший цIа доходаьд моттигера лаьтта текха, цунга хьажа комисси ягIац сона? аьнна. Из тайпа хIамаш хулийта хьаким е дикка кхетама, адамий эхь-бехка тIехьа гIолваьнна, е вайна юкъе цхьа зулам, футтаре, е питам тасса гIерташ хила веза.

Кхы цхьа хIама а хьоахаде деза. Перестройка кердача талгIено вайна дуккха чIоагIденна хинна дуккха хIамаш дIадаьхад Iаьржа доагIача хин юхьо шийна духьал нийсденнар Iохьош санна. Дуккхача хана ца кхеташ, заманца ког ца боаккхалуш хинна хьакимаш а бохабаьб иштта. Царех ший бехк байзар кхийттав, ца кхийттар дега вас хинна, дегабуам баь, футтаре еш ва. Дагахьа иштта хинна ца Iеш, шийна хинна вас, халахетар, баь дегабуам, футтаре вайна юкъе йоаржае гIерташ а ва. Са кара ца хилча хаьрца, керча, ийккха дIадоладалара деррига а аьнна хетар, аз кхетадечогIа, цIаккха а шийн бехктокхам болга, ше халкъа хьалхашка декхарийла волга вIалла довзаш хиннавац. Иштта са ца готлуш саг хилар дика дац. Ше адам хилара уйла е еза цу саго.

Болаш ба цхьан балхара кхыча балха тIа баха нах. МоллагIча сага вахар, цо хьадьар доаде хала да. Сага мухь айбе хала долга бIаргадайча, вай цунна эIамагIбола мухь бала гIорт, из айбе цун тарлургда аьнна хеташ. Цхьаннега из мухь айлу, вож из шийга ай ца лушше, айлуш хилара сурт а увттош, гонахьа хьувз. Из цхьадар сага шийна эхь-бехкаца дайза а да. Шийга ца дулушдар дулац аьнна дIавала, кхычунга из дIадала дего витац, эхь-бехк хетац цхьаволчоа. Вайна дуккха чоалхане духьаленаш ю по, ше кIорда а вайт. Вай гIулакх ца дохадеш, цу наха шоаш уйла йича, нийса хургдар. Вай царна воашкара доагIа гIо а дергдар...

Вайна ховш махиллара, дуккхача наьха дог-уйла гIоттаьй перестройкас. Дуккхачарна низ а хьинар а деннад. Керда нах оттабаьб вай организацешка, учрежденешка, предприятешка, боахамашка кулгалде. Шоаш тIанийца, шоашта тIадила гIулакх кхоачаш а ду царех дуккхача новкъосташа. Бакъда шоашка айлуш боаца мухь тIаэцараш а ба. Цу балха а цар а, вай а уйла ца йича а ялац. ТIеххьарча шерашка шерра даьржар болхлоша предприятешка шоаш кулгалхой хоржилга. Из деш цхьабараш дика корабир, цхьадолчун тIехь вай сихденна хилар гуча а даьлар. Бакъдар аьлча цхьаьца дар тайпашта, тукхамашта, къамашта тIагIолла озабезаме эзе воай балха хIама толхаду вай. Укхаза вай уйла е дагадовла а дукха хIама да.

ДIа уйла йича, ер шу паччахьалкхене нийслуча цхьаьнца хIамашца дувзаденна дуккхачунга хьежа везаш хиннад сона. Хоржамаш, съездаш, сессеш, юха а съездаш сессеш нийслуш. Тахан уйла е езаш, диста дезаш, тахна дезаш Iайнад дуккха дар. Цу гулденнача хIамай хьакъехьа а сайца болх беча новкъостий а хила дезар тIера доккхаргдац аз. Укхаза кхы цхьа хIама а да. Тахан Iаьдал ши-шийга хьада, кулгал ше-ше дика дергдар аьнна хеташ а ба. Шеко йоацаш хила а тарлу царца, вай лакхе маалларa, из кулгалдергдараш а, дика хьисап де ховраш а. Из шийгара гайтачоа балха ваха моттиг йолаш я. Со кхыдар ала гIерт. Вай хьалхагIа хьоаха а дир из, вайна тахан эшача хIамана оарцагIволла саг вайна эш, общества цох теша хIама а да, цо даьчох ала баркал а хургда аьнна хет. Бакъда, хьаьнехк хилча, сона а лов хьаким хила, кулгалде, из вахийтача, со хIана вахийтац, сона а еза, сона а йоагIа из моттиг, из дIаваккха, со дIанийсве цу балха тIа яхилга сиха а сонта а хинна ца Iеш, шийх кхы дукха дика доацар доаллаш хет сона. Данне а дика цамогар дац иштта нахах кхийттар. Кхы цхьаькха цамогар а да вай. Ше цхьан кулгалдеча балха тIа нийсвелча, шийх цхьа хIама хетийта цхьаволчо шийна тIехь бIаьрча цхьа тоаба йоаккх, тайпа, тукхам доаккх. Цу цамогара духьалара молхаш лаха еза вай. Озабезамашка, гаргалонашка гIолла лелалургьяц вайга кадрови политика. Вай укхаза аьннар цхьан кога тIа даьккха гуш да вай кадрашца йола политика чоалхане хилар а, цу даькъера хьал дика ца хилар а. Бакъда Лакхехьарча Совете а, обкоме а, Министрий Совете а теркаме из чоалха моттиг йолаш хиларах шо тешаде лов сона. Укхаза уйла е бахьанаш да цу лакхерча органашка а цар вIашагIтохача моттигерча органашка а...

Кхы цхьаькха а да аьнна хет хьоахаде дезаш. Вай паччахьалкхене хулаш йолча демократе доахача толамаша, вай маалларa, дукха нах меттахьа хьоабаьб, хийлане дог паргIата даькках.

Вай общество тоалургхиларга са а тувс. Бакъда из общество тоалуча бIн белла, из зуламеча хIамащца сувсаю, харцахьа йоакхх политически цхьаьца харцахьдараша. Еррнгача паччахьалкхене хиннарий ов да вайга кхочар. Цудухьа цхьабараша вайна вас, новкъорло ергйола хIамаш а ду. Иштачарех хет сона, хьалхе а шоаш «Демократически союз» оаларех да аьнна, Новрера баьхкача цхьа ца эшача «хьаьшаша» Владимир Ильич Ленина дегIа памятник ийрчаденкха, цхьаьца шоай политически айхьазло гойта лозунгаш тоха гIортар. Питам болла, эрсий меттала аьлча, провокаци е гIертилга мара хIама дац из. Вай лоралуш, сабаре хила деза хIамач да уж. Вай халкъа общества хила гIерташ цхьаьца йола политически тоабаш я. Цар дог — уйла, Iалашо, программа вай вахарца, лехаращца, эзделца, оамалца, историца, культурица йоагIаш яле, вай царца къувса хIама дац аьнна хет сона. Юха а хет вIаши дагадовлар, хьисап дар, цхьана уйла яр, гIо дар гIулакх де мел гIертарашта дика кIийле а хинна дIаоттаргья аьнна. Масала, Вайнаьха демократически парти оала тоаба. Цох лаьца лоацца аьлча: массехк парти хилар вай паччахьалкхене мегаш да. Вай цунна духьал хIама дац, по шийн закон — бух бичахьа. Бакъда политически партех, общественни боламех, царна регистраци яра дола закон хIанзарчоа тIайийцадац Лакхехьарча Совето. Цудухьа Iаьдала органаша регистраци еча яц уж тахан. Бакъда, регистраци яьыцар аьнна, сона хоуш цхьаккха новкъарло, дуьхьале а яц вай республике цу тоабашта еш. Шоашта духьалдаьнна Iаьдал а да, шоашта низ а бу, хIаьта а, къар ца луш, халкъа гIулакх дIакхахьа гIерташ хало я, тхога яха сурт оттаде гIертараш а ба. ХIанзалца, бакъдар аьлча, цу партешна вала гIортарах Iаьдало лаьца сецавеш цхьанна сагм вац. Нагахьа санна вале, Лакхехьара Совет а вай дерригаш а оарцагIдаьнна вай дIа а хецнйтаргва. Бакъдар аьлча Лакхехьара Совет а правительство а декхарийла яц царна газеташ дала а е цар материальни хьашташ кхоачашде а, е вай уж таронаш а яц... Уж шоай проблемаш, листа наькъаш цар шоаш леха дезаш да. Арадаьннача кепайоазон закона тIа а уж гIулакхаш белгалдаьха да. Шоай политически культура, кIоаргача, адамий общества новкъа яха эша торонаш лохача, цар аьттув балар а ловргда вайна. Вай массе парти а тоаба а, дерригаш вай воаш а лорадала ловш дар зулам да. Зуламах, халкъа, мехка саготтам баларах лоралуш, сабаре, корзагIа ца доалаш, сонтал йоацаш бе гIерта деза вай воай никъ. ХIаьта шийна масса парти эш хIанз кога тIа уратта гIертача вай эIамигача халкъа шийна ховргда. Цу халкъах волча хIараннена ший моттиг мичахьа я, малагIа я малагIча оагIорахьа хила еза а ховргда. Укхаза эшаш дац аьнна хет халкъа хьаькъала хьаькъал дала гIорта, вай халкъа санна истори долчун хIаьта а. Тахан моллагIчоа из халкъ тIехьаотташ ца хиларо чIоагIъю из уйла.

Къам дIа-са увзаде, цу тIехь «политически пхьоалал де» гIертар, общественни вас яра кIийле лехар — мадарра аьлча, уж шийн халкъаца лелаю эгIазлонаш я аьнна хет. Цу хIамашта тIехьадаьнна вай гIерта дезац юха а цу оагIорахьа. Лакхехьарча Совета дIаяхача шоллагIча сессе, аз-м бакъдар аьлча, цхьаболча наха леладу сонта хIамаш дикка новкъа хинна гIаьхьа гIожа дош аьлар. Цу сай деша цхьа "кIийле я са, укх шера аз маллара, вай цIагIарчул совгIа, Москве а ва со. Дукххача а вай паччахьалкхени партеи гIулакхерча нахаца, интеллигенце викалашца — яздархошца, Iилмахошца, халкъа депутаташца къамаьлаш хиннад са, укх чоалханеча замалахь шийн эздел лорадеш, хьаьнъал тоъаш, ший дар довзаш, политически сомал йолаш, кхетам болаш хиннад шун халкъ. Из иштта долга хацар шийна — шийна. Цо кхы Iа а чIоагIду шоана Сталина гIаьро лоаттаьча йоккхача харцано, — оал сога цу наха. «Согара моаршал лелахь шоай эзделча халкъа» — аьлар вай Президента М. С. Горбачева, тха шийне къамаьл хиннача хана. Сона юхь кIай хет из, вайна массарна хета а деза, юхь кIайча воакхх, халкъах доккхал дайт, воккхий ву цу дешаша. Иштта воккхийварца из кхаъ бахьаш цIаккхьачa, укхаза вайгара йоала цхьаьца йола, ца эша ладарлонаш бIаргьяйча, хьахезача, халча отт, гIожа дош оалалу. Иштта дош а эггара хьалха со хьаьннача къаман викалашка аланза а валац. Тахан дог тийша хила веза массавар а, вай тахан лоралой, нийса никъ лоаце, барта дола цхьа дезал хуле, вай тIаккха геттара хургда иштта эзди. Йоккха хургья цох вайна яргйола политически а экономически а совле. Бакъда, укх юкъагIа вай цхьайолча уйлаша моттараша вай тувладой, из вай геттара йохаергья. Из да шоана со воагавеш а кхераш а дар. ХIаьта со сай хIама кIал ца дита воаг, кхер аьнна хетачарца дац са ер къамаьл. Иштта барашта хетар царна шоашта дутаргда вай. ДукхагIдолча даькъе цхьадола хаттараш, Iоттараш, раьза воацаш дараш хьахилара бахьанаш вай информационни средствай бехкагIа а хет сона. Царна кораьяц общественни уйлаш, лазашдар, сина хьашташ. Цхьайолча уйлаели гоалмоарза гIарели котйовла мегадац, ювцаш, деша къовсаме яьхаяц царна жоп лу, хьисап дайта формаш. Вай газеташ тIа яц халкъа, общественни вахарах, вай юкхьанца лаьцача наькъах кIоаргга общественно-политически оаз йола уйлаш. Шерра яьржа общественно-политически, социально-экономически, халкъа син хьала проблемаш. Оттаеш яц шерра общественни диалог, тIагIолла ду дукхагIдола къамаьлаш, гаьна далац политически хьажар а хIама бIаргадовр а. Из болх дIабахьара вIашагIтохалац общественни низаш, тахан хулаш долчун кIоаргга кхетам болча авторий актив. ДукхагIча даькъе цхьан оагIорахьа. Iоттараш ярга, эша хIама ийрчадаккхарга эза я телевидени общественно-политически тематика передачеш. Геттара яхар санна, цаIаш ба къамаьлаш дераш, цаI я «репертуар», цаI ба муам, оаз, мадарра аьлча, укхаза гуш дар цу средствай кулгалхой, цхьабола творчески болхлой вахар кIоаргга довза, бIаргадайнар общественни маIане теркалде творчески низ ца кхоачаш, шоаш тIаламьа гIулакх дизза кхоачаш ца деш, атта баха ловш хилар да. Къамаьл цхьаннех а бехк боаккхаш чакхдаккха лац сона, бакъда вай интеллигенцега ала-м лов. Тахан дика гац вай интеллигенцена общественни могаш, дог-уйла йолаш, хIама хьадеш бу болх. Дукха хет юстарбаьнна, фу хургда-те яхаш, ладувгIаш латтараш, кIоаргга маIан долча хиннарех лаьца тIагIоллара хабараш дувцараш. Тахан вай интеллигенцена политически сомахилар, хулаш дараш а царех тIехьагIа хьахулараш а нийса бIаргагуш хилар, саттийна а дог паргIата а ца хилар эш аьнна хет. Массе а халкъа исторе чухь доккха маIан долаш хиннад интеллигенце декхар. Тахан вай халкъа интеллигенце а доккха деккхар да аьнна хет укх чоалхане хана эIаминга халкъ барт эгIарах, тоабашта декъадаларах, цхьаболча шоай хьашттащ хьалхарча аргIана уттадеча нахар дIаса увзадарах, кхыча халкъашцара юкъаметтиг толхаярах лорадар, да. Из шийн деккхар кхоачаш ца даь интеллигенци шийн хьалхашца юхьIаьржа оттаргья аьнна хет. Цох из лораяла езаш я аьнна хет вайна массанена а.

Ер къамаьл со республика кулгалхо хиларах тарра укх шера даьчун итог еш дац шоана. Итогаш, каст-каста къамаьлаш, вIашагIкхетараш, дагадовлараш а кхы дIахо йодача хана хургда, хила а деза.

ГУЙРЕ—БОАХАМАШКА

Республике массанахьа а санна, Сунженски района боахамашка цхьан ханна деш дукха тайпара балхаш да. Бакъда ка бола ялат чуийцачул тIехьагIа цар хьатташка ханна сатем эттаб. ХIаьта ахка юкъе кхаьчача хана хьежача малхо луш хиннача йовхалал совгIа, чуйнна беча балхо а бIоахбора нах. Цу хана чуийца ялат итт эзар тоннал дукхагIа кхаьчар хьатташка. Из дерригa ялат цIенде, докъаде, сортагIа къоастаде дийзар. Цох цхьадола дакъа паччахьалкхенна дIаделар элеваторе. Ялат чуэцаш хиннараша шоаш хьийгача кхых доагIар дIайиццар, хьайбашта фуна ялат къоастадир, юхедисар дIаде фуна дIаоттадир.

Масала, дIае фуна дIаоттайир горох 460 тонн, кен—190 тонн. ХIаьта кен дIабувча фуна лаьрхIа кхы тIа 70 тонн дIаоттабергба. ХIанз из цIенбеш латт.

XIX-ча партсъезда цIерагIча колхоза хьатта коа цхьалхло еш ба хIанз цун болхлой А. Мартынов, Ю. Дорохов, Б. Аушев. Цхьа-ши кIира даьлча хьатта юха а чуйнна болх дIаболалургба. Хьатта кхашкара дахьаргда генараш, хьажкIаш.

— ГIадага хьежача уж культураш дика хьийкъай — йоах хьатта заведующе Могушков Бемболата. — Дукха болх ба бе безар. Бакъда тхо цо кхерадац, уж дика хьувкъаро гIаддут. ХIаьта тха нах болх дика а сиха а бе Iема ба.

ШоллагIча бригаде оахаш дола лаьтта 3100 гектар да. Алхха гурахьа ялат дIадувш да цох 1300 гектар лаьтта. Укх шера мукх хиннача 700 гектарах хIаране тIара юккъера лаьрхIа 39 центнер яьлар кIа 600 гектарах хIаране тIара — 30 центнер, кен 150 гектарах хIаране тIара — 36.5 центнер, горох 183 гектарах хIаране тIара — 20.4 центнер яьлар.

Ка бола ялат чуийца даьначул тIехьагIа хье ца луш хьатIадоагIача шера хургдолча ялата а культураашта а лаьтта кийчде болабелар механизатораш. Цар хIанзле а гурахьа ялат дIадера аьхад 1300 гектар лаьтта. Лаьтта оахача къаьстта хьинаре болх бу Владимир Иванович Долинеи Александр Васильевич Шепиловеи. ХIаьта дискованн еча ши норма ю Александр Павлович Надсонова.

Бригада шин проблемаш а я. Царех керттера дар да механизатораш ца тоъаш хилар.

Ахархочун тIехйола норма 60—80 гектар я. Цу нормагIа мара болх лерттIа булургбац лоацача хана. ХIаьта цу бригадерча 10 механизаторех хIаранега лелае кхоач кхо бIаь совгIа гектар. Цудухьа ца кхувш цхьадар юкагIа дус, из хьувкъама Iаткъ.

Из иштта дале а, механизатораша карагIдаьнна чунга хьежача, бригадера болх эггара дикагIа карагIдоалачогIа ба.

ЦIеча Эскара цIерагIча колхозе геттара сиха йоллаш я силос. Из хIанз йол моашача хьажкIех. ШоллагIча кхашка болх беча тракторни бригаде из болх чуйнна беш ба. Форд санна тоаденна латт доакъара лаьрхIа хьажкIаш дIайийна кха. 180 гектара тIа дIайийнаяр уж укх шера цу боахаме. ХIанз уж бIаргайначо аргда ер санна тоаденна кха бIаргадайнадац сона. Селлара бIарг тIаотташ безаме да из. Хетаргахьа цу хьажкIаша а дог ураоттаду механизаторий болх хьинаре бара.

Иштта дика хьийкъай силоса дIайийна хьажкIаш. ХIара гектара тIара юккъера лаьрхIа 235 центнер йоал.

ХьатIадоагIача Iай хьайбаш диза хургдолаш шортта колхоза механизатораша доакъар хилийтара йоакхо ю. Укхаза долла хIама а кхоане дагайоаллаш ду.

Колхоза шоллагIча хьайбаш леладеча ферме лаьттах еллай башха дика силос. Из хул 2800 тонн. Из силос еллар технологически майоагIара: силос йоллача хана хьалха хьадеча кIоаг чу тессача мошача доакъаран тIехьа тIаденача доакъарай юкъе ха йолийтанзар. ХIаьта силос мадаггара IотоIаеш хилар. Бизачул тIехьагIа дIаца къовлаш латтийтанзар силос чуйола кIоаг.

ХIаьта хIанз шоллагIча кIоага чу йоллаш я силос. Цига хIанзале а хьатIаденад 1200 тонн моша доакъар. Цу шинна кIоага чу йоллар мошача хьажкIий силос я.

Механизатораша шоай ха а низ а кхобац хатIахьеи дикеи силос йоллара. Алхха цхьан комбайнеца Дошлакиев ИсмаIала КСС-2.6 яхача комбайнаца хьекхад 2010 тонн хула моша доакъар. Бакъда бригада селлара дика ка йоалаш болх беш хургьяцар цу цхьанне мара иштта хьинаре болх ца боре. Цунна тIехьакхувш къахьегаш ба бригадера кхыбола механизатораш а.

Алхха цхьа силос йоллара доакъар кийчдарах боалаш бац бригадера болх. Массанахьа а санна цун а да цхьан ханна де дезаш а тIехьатетта йиш йоацаш а дукха балхаш. Царех цхьаккха а ца тувлабалийта, шийн ханнахьа кхоачашбаь баккха гIерт бригадера нах. ХIаьта царна из карагIдоал ала а йиш я тахан.

Укх шера хинна культура кхай тIара чуийца йоаллаше а, из тIахинна кха хьатIадоагIача шера хила безача хьувкъама аха доладу трактористаша дисковани еш цамцадоакх. Укхаза цхьаккха хIама дац саго хьалха а доакххаши дагадохийташи. Деррига а механизатораша шоашкара ду.

Масала, иштта ала доагIа трактористах Димитриев Александр Степановичах. Цо дийнахьа а бус а болх бу. Учетчико Б. Ефимова лаьрхIача балха норма цо 4-ззанел тIеххоачашъеш хилар. ХIаьта ши норма яь-я из цIаккха а Iап.

Э. ТОЛМАЧЕВ.

АЛЬТЕРНАТИВА

Нохч-ГIалгIайчен пачхаьалкхен суверенитетах йола ДЕКЛАРАЦИ

Нохч-ГIалгIайчен халкъа лоIамагIа,

шиий лоIамера демократически пачхаьалкхе хьае гIерташ,

халкъа хIанзарча а тIайоагIача а тIехьений кхел бахьан бола исторически бехктокхам кхета а беш,

вайнаьха этнос лораярен дегIайоалаярен йоакхо а еш,

ССР Союзеи дунени дерригача халкъий бокъонаш а лоархIаш,

колониальни доал делген къам тIоаделген цIаккха кхы хургдоацаш дIа а доаккхаш,

вайнаьха халкъа хьакъехьа бIаьшерашка хадданза, планагIен цхьан лостамен лоаттаяьча геноцида къахьа опыт дика йовза а йовзаш,

дунен этнически карта тIара дIадоалачара халкъ йизза а долла хIама чулоаца а суверенитет хилча мара кIалхардоаккхалур г д о а цилга юххера кхета а даь,

шиий кхел къоастае лакхерчо енна а эзараш шерашка исторически дегIадоагIаши ше кортамукъа, шиий лоIаме хилара тIехьа бIаьшерашка къовсам лоаттабеши халкъо ше чIоагIъяь а йола Нохч-ГIалгIайчен халкъа шиий кхел ше къоастае йола бокъо чIоагI а еш,

халкъ дизза политически, экономически, социальни, духовни меттаоттараи дегIаахараи эша хьалаш хьаде а лерхIаш,

Нохч-ГIалгIай республика Лакхехьарча Совето

Торжественно дIакхайкаю

Нохч-ГIалгIай Республика пачхаьалкхен суверенитет цун территоре доазон тIара лакхале, шиий лоIам, дизза а дохалургдоаца а пачхаьалкхен IаьдаI хиларах а шиий лоIамеи арахьара гIулакхаш леладе цхьатарра бокъо йолаши хиларах а тарра.

Статья 1. Нохч-ГIалгIай Республика шиий кхел ше къоастае Iалама а дIаяккха йиш йоаца а бокъо кхоачашъяра, нохч-гIалгIай метта, пачхаьалкхалелла, шиий исторически кхел къоастае халкъ керте латтара кIийлен тIа хьахинна суверенни шиий лоIамера пачхаьалкхе я.

Нохч-ГIалгIай Республика суверенни шиий лоIамера пачхаьалкхе хиларах тарра, дIаяха йиш йоаца бокъонаш кхоачашъю дунен халкъашта юкъерча бокъон юкъара тIаийцача нормаша малххара.

Нохч-ГIалгIай Республике лора а ю, лоатта а ю нохч-гIалгIай халкъа къаман пачхаьалкхале.

Нохч - ГIалгIай Республикас шийга ют Российско-Советски империе цун территоре тIа колониальни доал деш яьккхача ерригача хана цун халкъа даь материальни, территориальни зе хьатакха дош оттадара бокъо.

МоллагIча а общественно-политически, дина организацей, къаьст-къаьстача гражданий оагIонгахьара Нохч-ГIалгIай Республика къаман пачхаьалкхела моллагIа а тайпа низ бар законагIа бехктокхаме оза доагIаш гIулакх да.

Статья 2. Нохч-ГIалгIай Республика дерригача къамех бола гражданаш нохч-гIалгIай халкъ да. Нохч-ГIалгIай Республике юкъейоалаю республикански гражданство, Нохч-ГIалгIай Республика халкъ ше цаI мара дац республике суверенитет лелаер а пачхаьалкхен IаьдаI лоаттадер а.

Нохч-ГIалгIайчен халкъа хьалха отта бокъо я дукхача пертейн халкъа паргIатарча лоIамен кIийлен тIа демократически новкъа хержача республика Лакхехьарча Совета.

Дерригача халкъа цIерагIа отта бокъо Нохч-ГIалгIай Республика халкъа шиий мара яц дерригача халкъа референдумага гIолла. Дерригача халкъа рефендуме дувца оттаду дешаш къоастадар Старейшиний Совета шиий мара йоаца прерагатива я, из а иштта Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета моллагIча а решеней ветона бокъо енна я.

Статья 3. Нохч-ГIалгIай Республика шиий пачхаьалкхен вахара деррига дешаш алхха ше къоастаде бокъо йолаш я, цо кхоачашъю республика Конституце лакхаленийн законийн принципаш шиий территоре тIа. Республике пачхаьалкхен IаьдаI кхоачашду законодательни, исполнительни, судебни декхара кIийлен тIа. Республика законаш дизза кхоачашдара лакхера надзор лоаттаю республика Лакхехьарча Совето оттаваь, цунна хьалхачка бехктокхамеча ГIалгIай Республика прокурора. Нохч-ГIалгIай Республике юкъейоалаю конституционни суд.

Статья 4. Нохч-ГIалгIай Республикас шиий гражданстваца цхьана шиий гражданашта бокъо лу ССР Союза гражданство йолаш хила а. Нохч-ГIалгIай Республика дешаш нийсду гражданствах долча ЧИР Законаца. Нохч-ГIалгIай Республика беррига гражданий ЧИР Конституце тIа, Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совето ратификаци яьча дунен халкъашта юкъерча бокъон сага бокъоний ЕррагIюкъерча деклараце тIа, кхыча нормаш тIа оттаяь цхьатарра бокъонаши кортамукъален. Республича беррига гражданаш, хьабаларга, социальнии рузкъаии хьалага, расах, къамах, хиларга, кхал-маIа хиларга, образованега, лебеча меттага политически уйлашка, динах тешаш хиларга, деш долчунга, бахача моттигага, кхыча хIамашка хьежа доацаш, Нохч-ГIалгIай Республика закона хьалхашка цхьатарра бокъо йолаш ба. Нохч-ГIалгIай Республикас нийсъю эммиграционни процессаш, йоакхо ю республикал арахьа болча шиий гражданий.

Статья 5. Нохч-ГIалгIай Республика шиий ерригача территоре тIа республика Закона лакхе отт. Нохч-ГIалгIай Республика территори долаш долча доазонашка цаI я, екъа йиш йоацаш а я, из хувца а цох пайда эца а йиш яц нохч-гIалгIай халкъа бартагIа доацаш.

Лоалахарча республикашка ЧИР-а йола территориальни претензеш кхоачашъяь хила еза хьаштдолча оагIонаша духхьалара переговораш яра наькъаца.

Статья 6. Нохч-ГIалгIай Республика территоре тIара лаьтта, цун лаьттан ганзаш, сигале, хий, кхыйола Iалама ресурсаш дукхьала Нохч-ГIалгIайчен халкъа рузкъа да, цунгара дIаяккха йиш йоаца а кхычарца а доал де, пайда эца, шийна товча тайпара леладе бокъо а йолаш.

Республика территоре тIа хьаяь еррига экономически Iилма-технически потенциал цун халкъа рузкъа да, цун суверенитета материально - технически база я, цунна долча гIулакхза пайда эша а да.

Нохч-ГIалгIай Республика союзни юкъарча рузкъан, къаьстта аьлча, союзни юкъарча алмазнии валютнии фондей, дошо ганза дакъа хила бокъо йолаш я. Нохч-ГIалгIай Республикас ше шиий лоIаме хьаю банковски система (арахьара экономически банк юкъе а хьош), маьхий, финансови, таможенни, налогови системаш, пачхаьалкхе бюджет вIашагIтох, хIаьта эшаш моттиг эттача шиий ахчан единица хьа а ю. Нохч-ГIалгIай Республика лакхера кредитни учреждени я республика къаман банк, из отчет яла езаш я ЧИР Лакхехьарча Совета.

Республика территоре тIара рузкъан да хилара ерригa формаш Нохч-ГIалгIайчен Республика законо лораеш я.

Статья 7.-Нохч-ГIалгIайчен Республикас шиий лоIаме къоастаду республика территоре тIа гонахьара Iалам лорадара, экологически кхерамзле Iалашъяра, халкъа генофонд лораяра дешаш. Нохч - ГIалгIай Республика бокъо я союзни юкъарча ведомстваша цун экологена даь зе меттаоттадайта.

Статья 8. Нохч-ГIалгIай Республикас шиий лоIаме къестаду Нохч-ГIалгIай дегIаахара дешаш, хьахулийт къам культурнии духовнии кхыча къамех бола нах паргIата дегIаахара эша хьалаш. Нохчийн гIалгIайн метташ пачхаьалкхен метташ да, аьнна дIакхайкаду. Нохч-ГIалгIай Республикас Iалашду нохчийн гIалгIайн метташ общественни вахара — ерригача сферашка дувцилга, къаман традицеши къаман - исторически символикеи(герб, гимн, байракх, и. кх.) меттаоттилга.

Нохч - ГIалгIай Республикас йоакхо ю республикал арахьа бахача вайнаьха, къаман - культурни, духовни, метта хьашташ кхоачашдара.

Статья 9. Нохч-ГIалгIай Республикан бокъо я цхьанна а халкъа духьал доахаргдоаца, алхха шиий оборонни гIулакхашта дола шиий герзашцара Низаш долаш хила; кхерамзлен органаш кара я Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета. Нохч-ГIалгIай Республика гражданаша эскаре гIулакх ду республика территоре тIа, цун доазол арахьа царех пайда эца йиш а яц республика Лакхехьарча Советагарен старейшиний Советарен пурам доацаш.

ЧИР территоре тIа цхьаккха эскара формированеш, тIема базаш, сооруженеш хила йиш яц дерригача халкъа референдум йоацаш. Нохч-ГIалгIай Республика территоре тIа магийтац дукха нах боабергбола цхьаккха тайпа герз, цун компоненташ, отходаш хьае, лоаттае, транспортировка е. Нохч - ГIалгIай Республикас де лерхIар да шиий территори ядерни йоаца зона елга, хIаьта республика— нейтральни пачхаьалкхе.

Статья 10. Нохч-ГIалгIай Республикас шиий лоIаме къоастаду кхыча пачхаьалкхенашца цхьоагIо хилара дешаш.

Статья 11. Нохч-ГIалгIай Республикас адамий юкъара ганзаш классовичарел тIех лерхI.

Статья 12. Укх Деклараце положенеш кхоачашъю Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совето ЧИР Конституци (Керттера Закон), республика кхыйола законодательни акташ тIаэцара наькъаца.

1990 шера 11 август, гор. Грозный.

Нохч-ГIалгIай ССР пачхаьалкхен суверенитетах йола ДЕКЛАРАЦИ

Хьалхе хоам баь махиллара, Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета кхоалагIча сессе республика пачхаьалкхен суверенитетах йолча Деклараце (цунца альтернативни ярий а) проекташ дерригача халкъага ювцийта араяха решени тIайийцар. Мадарра аьлча, референдум дIайолаенная Нохч-ГIалгIай Лакхехьарча Совето хьалхашка енача Деклараце проект укх шера 24 августе «Нохч-ГIалгIайчен оаз» яхача газета тIа араяьккхача хана денз. Тахан читателашта хьалхашка яхь РСФСР-ен НГIАССР-ен халкъа депутата С.-Х. Нунуева кулгал а деш инициативни группаси (аьрдехьара яр) хIаьта иштта шийх Вайнахски демократически парти оалача общественни болама викалашен оттаяь альтернативни ши проект.

БIаьшерашка паргIатта, шоай лоIаме дегIааха гIерташ хьадоагIача Нохч-ГIалгIайчен халкъий лоIамегIа,

йоккхий гуманистически пинципаш йола демократически правови пачхаьалкхе хьаяра бехктокхама деррига гIулакх тIехьа тIайоагIача тIехьенашта хьалхашка кхета а деш,

сталинизма къизача политиках тIехьагIа даьнна зулам дIадаккхара йола исторически нийсхо котьяргхиларах теша а тешаш,

Нохч - ГIалгIайчене бахача дерригача халкъий викалий къаман бокъонаши хьашташи лархIа а лоархIаш,

СССР-ен дунени дерригача халкъий суверенни бокъонаш традиционни лархIаран царцара доттагIал дезаран тешал а деш,

сага бокъоний Ерригъюкъарча деклараце принципашцен кхыча массане тIаийцача дунен халкъашта юкъерча правови акташцен гIулакхаш а деш,

Нохч-ГIалгIай ССР Лакхехьарча Совето

торжественно дIакхайкаю

Нохч - ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика пачхаьалкхен суверенитет шиий политически экономически, культурни, кхыча гIуллакхашка лакхе латтар, шиий лоIаме, кортамукъа хиларах тарра.

Статья 1. Нохч-ГIалгIай ССР шоай кхел къоастае лакхале шоашка йолча укхаза исторически дахача нохчий, гIалгIай, кхыча халкъий дIаяха йиш йоацача бокъоний кIийлен тIа хьахинна суверенни пачхаьалкхе я.

Нохч - ГIалгIай ССР-о лора а ю, лоатта а ю шиий пачхаьалкхе. Нохч-ГIалгIайчен къаман пачхаьалкхенна духьалара кхыча пачхаьалкхений, политически партей, общественни объединеней е къаьст-къаьстача наьха оагIонгахьара моллагIа а низ беш ду гIулакхаш магийташ дац.

Нохч - ГIалгIай ССР шиий герб, байракх, гимн, столица я.

Статья 2. Нохч-ГIалгIай ССР дерригача къамех бола гражданаш суверенитет лелаераш а пачхаьалкхен IаьдаIа шоаш мара кхы боаца дай а ба. Нохч-ГIалгIайчен халкъа дизза дола IаьдаI лоаттаду, юкъарчал доацаш, цун Конституце кIийлен тIа а иштта Нохч-ГIалгIай ССР-ен моттигерча Советийн халкъа депутаташка гIолла а. Республика халкъа цIерагIа хьалха отта бокъо алхха Нохч-ГIалгIай ССР Лакхехьарча Совета мара яц.

Статья 3. Нохч-ГIалгIай ССР пачхаьалкхен суверенитет кхайкаю эггара тIехдола де лерхIараш кхоачашдар духьа: кортамукъа дегIаахара, хьал тоадара. Нохч-ГIалгIай ССР Конституцега а цун дунен халкъашта юкъерча декхарашка а хьежжа йола сага бокъонаш Iалашъяра кIийлен тIа хIара гражданина доагIаш дола вахар хилийта.

Статья 4. Нохч-ГIалгIай ССР суверенитета дIакъаста йиш йоаца дакъа да. Нохч - ГIалгIай ССР Iалашду республика беррига гражданаш закона хьалхашка цхьатарра бокъонаш йолаш хулга, уж хьабаларга, социальнии рузкъании хьалга, кхал-маIа хиларга, образованега, бувцача меттага, политически уйлашка, деш долчунга, оамалга, кхычарга а хьежа доацаш. Нохч-ГIалгIай ССР-о йоакхо а ю, гIулакхаш а ду Нохч-ГIалгIайчен доазонал арахьа бахача шиий гражданий хьашташ лорадара а хьаллацара а. Нохч-ГIалгIай ССР йоакхо ю Нохч-ГIалгIайчен доазонал арахьа бахача шиий гражданий, цар хьашташ лора а ду. Республикас гражданстве хьатIа а эц, гражданстера дIавалара дешаш къоаста а ду.

Статья 5. Нохч-ГIалгIай ССР территоре тIара лаьтта, лаьттан ганзаш, сигале, хий, кхыйола Iалама ресурсаш Нохч-ГIалгIайчен халкъа алхха шоай дола рузкъа да, цун я царна доал дара, пайда эцара, хьаштдолча уж дIадахийтара бокъо.

Нохч - ГIалгIайчен республика территоре тIа мукъалу паргIата предпринимательство, рузкъан да хилара тайп-тайпара формаш хила. Предприятеш, учреждениеш, организацеш, кхыйола производственни, Iилма, общественни объединенеш хила а болх бе а йиш я Нохч-ГIалгIай ССР законашка хьежжа.

ЗаконагIа доацаш дIаяккхарагIа доккха зе даьннача а дукххача итташ шерашка бедал лоаттаер йолаш хьаенача а Нохч-ГIалгIай ССР бокъо я ерригроссийски ерригсоюзнии боахаме республикасицу и халкъон лаьцача даькъанга хьежжа цар рузкъах дакъа долаш хила. Бокъо я СССР алмазни, валютни фондех, дошо запасах дакъа долаш хила.

Нохч - ГIалгIай ССР-о шийга ют республика Лакхехьарча Совета кара йола шиий доалахьара пачхаьалкхен банк, хIаьта иштта шиий лоIаме экономически дегIаахара тIаерзаяь кхыйола системаши гIулакхаши долаш хилара бокъо.

Нохч - ГIалгIай ССР территоре тIа йолча предприятеша, учреждениеша, организацеша, кхыча производственни единицаша мах лу лаьттах, кхыча Iаламеи къахьегамеи ресурсех шоаш пайда эц, валютни хьачуденначоа тIера отчисленеш ю, хIаьта иштта налогаш а тел моттигерча бюджеташка.

Статья 6. Нохч - ГIалгIай ССР территори хувца йиш яц цун халкъа лоIам боацаш, референдума хьахьенхача наькъага гIолла мара. Нохч - ГIалгIайчен халкъагара дIаяккха йиш йоаца бокъо я республикай, пачхаьалкхений моллагIча а сообществана юкъеяха а хIаьта иштта референдума наькъаца цунна юкъера хьаяла а. МоллагIа а этнически группаш республике хьачуяхкар а хIаьта иштта республикера дIаяхар а хулийт алхха республика Лакхехьарча Совета лоIамегIен бартагIен.

Статья 7. Нохч-ГIалгIай ССР территоре тIа Нохч-ГIалгIай ССР Конституцен законийн лакхале оттаю.

Правови пачхаьалкхе хиларах тарра, Нохч-ГIалгIай ССР гIулакха эггара лоархIаме принцип я законодательни, исполнительни, судебни IаьдаI дийкъа хилийтар.

Нохч - ГIалгIай ССР законаш кхоачашдара лакхагIйола надзор лоаттаю республика Лакхехьарча Совето оттаваьча прокуроро.

Статья 8. Нохч-ГIалгIай ССР республика территоре тIа Iалам лорадара, Iалама ресурсех пайда эцара; экологически кхерамзле лоаттаяра порядок оттаю. Нохч-ГIалгIай ССР бокъо я союзни органаша шоай гIулакхашца Нохч-ГIалгIайченна даь зе хьатокхилга хьадеха. Нохч - ГIалгIай ССР йоакхо ю халкъа генофонда, къонача тIехьен унахцIенон.

Статья 9. Нохч-ГIалгIай ССР бокъо я 1944 шера денз 1957 шерга кхаччалца нохчийн гIалгIайн халкъаш Iодахьийта хиларагIа геноцида акта бахьан даьнна зе-зулам хьадеха. Республика гIертаргъя халкъаш дахачара дохадеш дIадахийтарах йола акт законагIа йоацаш лаьрхIа йола СССР Лакхехьарча Совета Деклараци йизза кхоачашъяйта, цунца цхьана гIалгIайн нохчий - аьккхийн бокъонаш меттаоттаяйта а.

Статья 10. Нохч-ГIалгIай ССР шиий лоIаме я информаце, образоване, кхетам балара шиий йола система хьаеча Нохч-ГIалгIайче культурнии духовнии дегIайоалаяра дешаш къоастаде. Нохч-ГIалгIай ССР тIаэцац моллагIча а общественни, политически организаце идеологически, политически догмай монополи. Йоакхо ю цун дикагIйолча демократически динеи традицей духовни культура меттаоттара. Нохч - ГIалгIай ССР йоакхо ю цун доазонал арахьа йола къаман исторически ганзаш юхакхачийтара, хIаьта иштта йоккхийча Переднеазиатски цивилизацей ганзашка кхачар наькъаца исторически нийсхо меттаоттаяра а уж хьаьрашца генетически духовнии гаргало хилара а бокъонагIа.

Статья 11. Нохч-ГIалгIай ССР бокъо я шиий кхерамзлен, оборона дешай делегировани союзни министерстваш е. хIаьта иштта шиий Герзашцара Низаш, чура эскар хилийта а. Республика пачхаьалкхен кхерамзлен комитет Нохч-ГIалгIай ССР Лакхехьарча Совето тIахьожам лоаттош я, Нохч-ГIалгIайчен Лакхехьарча Совето къоастаду цун районни структураш хьаяра дешаш а. Нохч-ГIалгIай ССР суверенни бокъо я цун гражданаша эскаре гIулакх дара, пачхаьалкхени общественни кхерамзлен органашка гIулакх дара порядоки хьали къоастаде, территоре тIа эскар, эскара доакъош, тIема кхоачамаш дIа-са нийсдара дешаш къоастаде.

Нохч - ГIалгIайчен ССР гражданаш цун доазонал арахьа тIем тIа оттабе йиш яц Нохч-ГIалгIай ССР Лакхехьарча Совета бартагIа доацаш.

Нохч-ГIалгIайчен территоре тIа дIахо йодача хана эскара доакъош хиларен вIашагIтохареи дош ер Деклараци тIаийцачул тIехьагIа шерал тIехьа ца доалийташ республика Лакхехьарча Совета заседане дувца доагIа.

Нохч-ГIалгIай ССР-о дIакхайкаду ше нейтральни, ядерни, химически, бактериологически герз хьатIаэцаш, хьадеш, эцаш йоаца пачхаьалкхе хила гIертилга, ССР-о дIакхайкаду дунен

Статья 12. Нохч-ГIалгIай юкъара тIаийца принципаш ше хьаллоацаш а дерригача халкъашта юкъерча бокъон халкъашцен пачхаьалкхенашцен машаре, бартагIа яха кийча а хилар, республикашта юкъерча гIулакхашка конфронтаци ца хилийтара долла хIама дергхилар а, Нохч-ГIалгIайчен халкъий законагIа дола хьашташ лора а деш.

Статья 13. Ер Деклараци я Нохч-ГIалгаIайчен ССР кердача Конституцен законийн, шиий исторически перспективага хьежжа суверенни республикай союзашта юкъеяхара долча хьалех дола пачхаьалкхен договораш дара йола кIийле.

ИШТТА ДА БАКЪДАР

ХЬАМСАРА РЕДАКЦИ

«Сердало» газета редакце цхьаболча сотрудникаша газет ара ца дувлийта гIерташ духьале ю яхаш харцлургбоацача наха дувцаш хезад, тхона. Уж бакъдеш да укх тIеххьарча шин бетта газет боарамагIа ара па доалаш хилар. Тхона, Назрановски «Электроинструмент» завода мугIарерча болхлошта, инженерно - технически болхлошта чIоагIа халахеташ хIама да из, къаьстта КъулбаседаХIирийчене бахача гIалгIашта.

Редакцерча цхьаболча наха шоаш болх ца беш хилара совгIа, болх беш бараш, дага а лувцаш, новкъа хургдолаш хIамаш леладу, яхаш дувц.

Тхона чIоагIа халахийттар «Аргументы и факты» яхача газета тIа, «Милицейский пост — в редакции» яха заметка араяьлча, редакце этта телха хьал дувцаш кхыйола заметкаш араяьлча а. Шоай авторашка хьежжа я уж.. Уж язъераша дер куц доаца гIулакх да.

Деррига гIалгIай халкъ сталински режимо йохаяь цийн автономи меттаоттае оарцагIдаьннача хана цIаккха ца хиннача тайпара барт хила боагIача, беррига низ а уйла а цу деша тIаяхийта йоагIача хана газет хан-ханнахьа ара ца доалийташ духьалбаьннараша деш дар дилла моттиг йоацаш во гIулакх хет тхона.

ХIанз вай хIаране декхар хет тхона ше волча — производственни, Iилман сфере, культуре, кхычахьа — хьинаре къахьегилга.

ХIаьта таханарча чIоагIа чоалханерча хана нах хьеж журналисташа оалача дешага, цар дувцача кердачунга. Иштта халкъ хьежаш долча гIулакха юкъера ваьнна ди доаккхалургдий - хьоагI журналиста, аьнна хет тхона, къаьстта гIалгIай халкъа кхелага диллача хIаьта а. Вай дIадоладаьча нийсхон гIулакхах бакъдола дош ала доагIача дийнахьа сатийна вагIачох, из дош тIахила деза газет ара ца доалийташ сецадечох хIаьта а журналист ва ала хала да. Цо шийна кхычахьа моттиг лаха еза.

Тхона лов оахош яздаь газет мадоаггIара тхоашка хьакхачар, из вай халкъа бала а вай доагIаш хьадехар а дувцаш хан-ханнахьа арадувлилга, иштта из хилар доагIаш хьадех оаха.

ГI. Ахриева цIерагIча Назрановски «Электроинструмент» завода коллектива цIерагIа:

Б. ТИМУРЗИЕВ, М. БУРАШЕВ, А. ОЗДОЕВ, А. БЕКМУРЗИЕВ, Б. ЕВЛОЕВ, Т. ШАКРИЕВ, И. ЧАНИЕВ,

КъулбаседаХIирийчене баха Х. ОЗДОЕВ, МУТАЛИЕВ, В. МЕРЖОЕВ.

Моаршал да шуга!

«Сердало» газета тIеххьахьара номераш еш оаха, ховш дац хулаш латтар. Дукха гIалаташ да. Из гIалгIай халкъа духьалара бокъонца дола зулам да. Из кегар соцабелга хьадех оаха! ХIаравар шиий гIулакх деш хила веза.

Еза Аушева! ЧIоагIа дех оаха Хьогара а беррагIча штрейкбрехерашкара а нийсхон никъ лоацилга, хIалакма де вай гIалгIай цаI мара доаца газет.

Историе гешт дергдац шоана из бахьан!

Ш. ЛЬЯНОВ.
С. АЛЬДИЕВА
«Электроинструмент» завода болхлой.

РЕДАКЦЕГАРА. Лакхехьа доаладаь каьхаташ даьхкад редакце, уж оаха шоаш долчча бесса кепа а тох. Объективни бахьан долаш да уж дахкар. ГIалгIай къамах дукха нах хургбац редакце этта хьал ца хозаш... Газетах а къаман гIулакхах а дог лазаш бола нах долаш дар ха, цун дух тIа бовла гIерт. Из нийса а да.

Цудухьа оаха лаьрхIад газет дешараш бакъдолчох дIаяхетабе. Дукха ха а яьккхаяр ер хIама арадакха ца ловш.

Хьалха хинна редактор кхыча балха тIа хьожаварца дIа а ваьнна, редактор воацаш дар газет.

ХIаьта укх шера 26 июне редакторалла хьожайир редакце коллективе корректорагара яьнна, отдела заведующега кхаччалца, 16 шера болх баь йола саг.

Укхаза белгалдаккха деза, коллективе болх беш ба Сунженски районе командировкагIа бахача къаракъ а менна, медвытрезвителе чубига хинна а цхьабараш балха хьаьра ца боалаш прогулаш яь а бола нах. Уж цу бахьанегIа балхара дIабаьха а бар. Цхьаьца долча бахьанегIа балха юха хьоттабаьбар уж.

Цар цIераш йовза лоараш та редакце хьаттача ховргда. ХIаьта оаха нахал ца баха цар цIераш ца йоахаш йийтай.

Шоай хьашташ мара тергалдеш а лоархIаш а боацача цу наха 2-ча июле, парте XXVIII съезд хьаьллача дийнахьа, забастовка е доахи тхо, аьнна, газет ара ца а доалийташ, юкъахдаьккхар.

Редакце болх беш бола кхы а цхьабола нах шоашта тIехьа а баьха, цар леладеш дола хIамаш дIадувцарах саг тешаргволаш дац, шийна бIарга ца дайча.

Халла къа а хьийга, газет арадаккха, аьнна типографе дIачуяхийта йола материалаш цу чура лечкъаеш дIаккхуьаш, кхыметтел металл дIаккхувсаш, редакце хьадоагIаш мел дола каьхаташ, почта лечкъаеш. Шоашта могар ду газет ара ца дувлийта.

Царна тIехьа ца а боалаш, болх беш болча редакце болхлой кабинеташка дIачу а ухаш, шо балхара дIа ца довле, оаха дала тохар дергда шоана, яхаш, кхерабе гIерт. Цу бахьанегIа заявленеш а язъеш, балхара дIаихараш а ба.

Из деррига дича а, газет ара ца доалийташ дита шоашта ца мегача, болх беш барий кабинетий наIарех доахкача чIегашка цIилеторгаш чу а ехка, саг дIачувала йиш йоацаш ах дийнахьа корндора чу латта безаш хилар болхлой.

ДегIа-кепа тоабенна бола, уж вай бувцаш бола кагий нах хIана долча дийнахьа сарралца шахматех а ловзаш, шокарч а етташ, цIогIарч а хьекхаш, болх бечарна новкъарле еш лел.

Письмой отдела заведующи волчо письмошта регистраци ца яйта ши бутт дIабаьннаб. Письмой учетчица кхы цо кабинете дIачу да а йита, заявлени а язъь, балхара дIаьлар.

Тайп-тайпара доацараш арадоах кепайоазон тIа. Укхаза цхьа масал доаладергда оаха: Шоашта ииттал чIоагIа низ тIаоттабаьб алийта кхыметтел цIаккха а парте обкоме болх банза йолча редакторах Х. Аушевайх обкома отдела заведующи хиннай, цигара низагIа хьатIаяйтай, аьннад «Аргументаши факташи» яхача газета тIа Х. Шадиева язъяьча заметка тIа. Из санна хардо я ювцаш мел яр а.

Цар керттера лерхIа декхар да газет ара ца далийтар. Из цар шоаш хьакхайка а ду.

Иштта долча бахьанегIа газет ара ца доалаш, юкъагIдоалаш моттигаш нийслу. Цу бахьанегIа нийслу цхьацадола корректорски гIалаташ а.

Газет арадувлац, аьлча нийса дац. Лакхехьа дувцача тайпара хIама ца нийсделча, газет ара а дувл, тахан вахаро дIадехаращца йоагIаш йолча темайх материалаш кепа а етт оаха. Амма деррига а чулоацалу, аьлча бакъхургдац. Из цIаккха хинна а дац.

ТIаккха лакхехьа ювцаш мел йола духьаленаш а йолаш, газет арадаха низкъала да. ХIаьта цар мел леладер-м дийца а варгвац.

ГIалгIай къаман дикадар, толамаш, Iоткъамаш, бала, лазар шиий оагIош тIа хьахьокха тIахьийха дола, наьна меттала арадувла цаI мара доаца газет юкъахдаккха, ара ца далийта гIерташ бола нах къаман сий доаккхаш бац е къаман бала болаш лелаш а бац.

Журналисташа, газета болхлоша меттел, цхьанне а леладе йиш йоаца хIамаш да уж.

Тахан вай мехка, шийна хетар ала, нагахьа телхайой, шиий бокъонаш хьаеха, йиш йолаш ва моллагIа а гражданин. Цхьабакъда цхьанна а бокъонашца доагIаш доацар леладе, низагIа хардо хьалтIаяккха гIертилга цхьанна а IаьдалагIа доагIаш дац.

Тахан вай мехка йоккхий проблемаш я. Вахар эргадоалаш, хувцалуш латт, тIаккха эргалонаш цIаккха а хилац атта.

ХIаьта къаьстта чоалхане да гIалгIай халкъа хьал. Сталина геноцидо йоаль бокъонаш, дохадь дегаш хIанз а меттадахканза да.

Шиий личии амбицеш, эмоцеш дIа а кхайса, са доаллаш мел вола гIалгIа цу гIулакха оарцагIваьлча а сов хургдоацаш да.

Тахан должносташ бахьан, долаш дар доаде, нийрчадаккха гIерташ болча наха кхоана тIаккхувш йолча тIехьенгара бекхам хиланза бусаргбац.

Къаьстта кхераме да эггара дезагIа, хьамсарагIа долча халкъа дагалаттача гIулакхах базар е гIертилга, халкъа духьа лел тхо, яхаш гIулакх нийрча доахилга.

Къаман, халкъа духьа лелаш бола нах, моллагIа бахьан нийсденнадале а, цаI мара доаца газет ара ца дувлийта гIертаргбац.

Цудухьа дукха ха йоацаш Назранерча «Электроинструмент» заводе вIашагIкхийтача газет дешараша чIоагIа бехк баьккхар уж хIамаш леладерех.

«Сердало» редакце Iалаьмате раьза я газет дешараша цунах шоашта зеденначох, хилча бакъахьа хетачох яздеш хилара. Низ дIахоачар дерг а да хIара читатела, бIаьрча хьайица деррига гIалгIай халкъа, хьашташ кхоачашдара.

ЦIАККХА А КIАЬД ЦА ЛУШ

— Телевизор чу диктор мо каст-каста хьахьокх оаша тха Iашат, — аьлар Назранерча ГI. Ахриев цIерагIча «Электроинструмент» яхача завода цхьан болхлочо, цу гIулакха раьза а волаш.

Цун хьинарга, къахьегамга диллача я а я Могушкова Iашат-м, хIара кIира цкъазза газета тIа яьхача а хIама доацаш.

— Цхьаволча къонахчоа а вIаштIехьа боала лургбоаца болх ба цо укх иттех шера беш хьабоагIар. Механически цеха эггара халагIа а чоалхане а йолча комплексни участка мастер я из. МаIача наха кулгалдеш йола цех гаьнна тIехьа юташ, цIаккха хьалха ца йоалийташ хьа а йоагIа цун участкера кхалнаьха коллектив. Ши-кхо ди хьалха 8 бетта план кхоачаш хургйолга гуш яр оаха лоацца яьча критически расчетех.

Шиий болх, шиий професси дукха еза Iашата. Цун дукха хетар Калинински индустриальни техникуме заочно деша ягIаш ше даьха шераш а.

Нах шийна тIехьабаха, царга ладувгIа, цар барт тоабе а хов цун. Из а ма йий шоллагIа професси.

М. КАРАЕВ.

Автора сурта тIа: М. МОГУШКОВА Iашат.

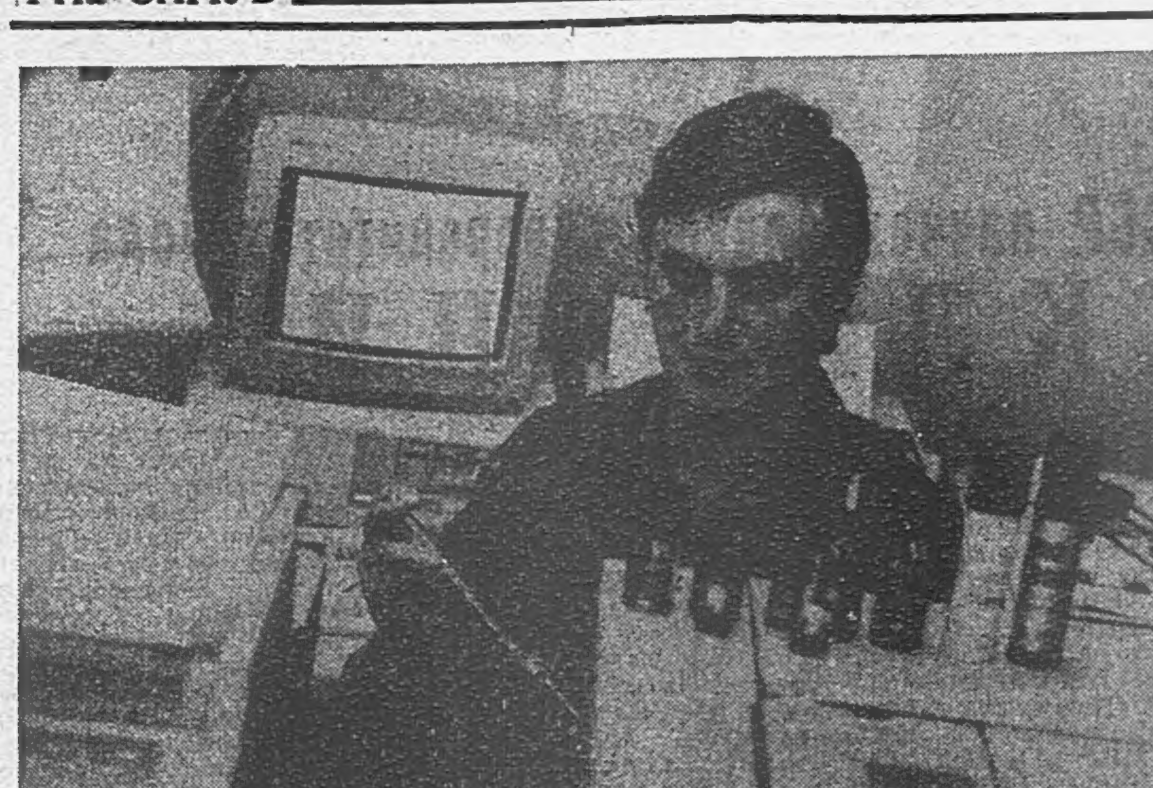

МОСКВА. Дуккха дола къайладаха зуламаш хьагучадоах СССР чурча гIулакхий Министерства Iилма-тохкама криминалистически центра сотрудникаша, къаьстта шоай тайпара дола тохкамаш деш. Цу центре я (кхыметтел доазол дехьа а) цхьаннахьа йоаца вай ханара техника. Цун новкъосталда центра сотрудникаша хьагучадоах гучадарг-хиларах дог дилла дола зуламаш а.

СУРТА ТIА: центре тохкаш да хIанз шерра яьржача оборонительни оалача газ чуйолча баллончикашта фу чудоал. Цу баллончикашца зуламаш дах массехк трагически моттиг йовзаш я. Цу баллончикашка чухь я сага сии пхьаьнаш дувладолийта дохьаш доалла газ. Цунца саг вувла а валийте, зулам ду.

Л. ПОГИНА сурт. (ТАСС фотохроника).

Шун книжни тархе тIа

Брест—цIера кхуврч

(РЕЦЕНЗИ)

Иштта цIи йолаш да ух шера Нохч-ГIалгIай книжни издательствос арахийца Ошаев Хьалида яздаь художественно-документальни повесть. Автор дийна волча хана арадала ираз хиннадац цу книжка. ХIанз а арадаргдацар, нагахь санна «перестройкеи» «гласности» йолаеннаецаре вай мехка.

Бахьан малагIа да, хIаьта, книжка тахан мара вайга ца кхачийтара? Книжка тIа бувцараш Нохч-ГIалгIайченера тIа а бийха, фашисташцара тIом эггара хьалха дIаболалуча хана моастагIашта деналлца духьалъэттача Брестски крепосте гIулакх деш хинна кагий нах ба. 240 саг ва царех Ошаев Хьалида гучаваьккхар. Цар массане тайпан цIераш а биографически даннеш а йоалаю автора. ТIехьагIа кхы тIа а гучуяьла мегаш я Брестски крепосте шоай вахар Iодиллача вай мехкахой цIераш.

ХХ-гIча партсъездо меттаоттадьдале а Сталинои Берейси ленински къамаи политике толхадаьр, цIаьхха хьда дIаяллaнзар «личноста культах» йиса хардо. Наьха кхетамчу а Iаьдала политике а кхы дуккхача шерашка хоалора сталински заман чура хьахьийкхача шелала цIог. Цудухьа «застоя» шерашка тайп-тайпара духьаленаш йора Нохч-ГIалгIай турпала къонгех дола бакъдар наха дахайтара.

Нохчийн гIалгIайн Iобахьийтар техьарча таьрахьах бакъде гIерташ моттигаш а нийслора. Цудухьа чакхдалацар Ошаев Хьалида книжка. Чакхдаьлча, Советски Союза дерригa халкъашта, дерригача дуненна къаьта бIаргагург ма дарий нохчийн гIалгIайн советски Iаьдала моастагIий хиннаб яхалга дош доацар долген уж Iобахьийта цхьаккхе бахьан хиннадоацалгеи.

Из бахьан долаш дар 1965-гIча шера «Октябрь» яхача журнала тIа Губин Андрея яздаь «Созвездие Ярлыги» яха повесть кепатохар а.

Губина ший повеста тIа язду Кавказе венача Гитлерана нохчаша совгIата тIехдика Iарбий ды беннаб яхаш. Нохчийн тIалгIайн юха а бIехбе гIерташ царна духьаладаьккха хIама дар из. Бакъда, из говра Гитлерана ялар кхетам чу дужаш дац, фашисташа Нохч-ГIалгIайчен доазув цхьан минота а дIалаьца хиннадоацандаь. Самолета тIа а хоаяь, фронта линех тIех а яьккха еииа-м яц из? Губина яхачунга ладийгIача, нохчий Даьхе бахьан лийта а бац, цул совгIаI Советски Iаьдала духьала гIоазот леладеш а хиннаб. Кер боагабу цу харцоно. Фашисташа хьалха тохаш йола хIама шоашта тIанийцача Брестски крепоста защитникай цIий а доагаду.

«Застоя» шерашка яздаьча, дерригача дуненна дIадайзача «Брестски крепость» яхача С. С. Смирнова книжка тIа цхьа дош а дац нохчехи гIалгIаехи лаьца. Брестана «крепость-турпал» яха цIи еннай. Из цIи цунца ялийтар вай мехкахоша мехкадаь цIий а да, кхычар мехкадаьр санна. Тоъам ба «Къаьна АтагIе» яхача юртара 16 саго Брестски крепосте шоай синош Iодехкад аьлча а. С. С. Смирнов цу гIулакха тохкам бе вай республике вийха хиннав тIема доакъашхоша. Бакъда, цунгара цхьаккхе а жоп денадац.

Ошаев Хьалида боккха болх баьб Брестски крепосте фашистски гIаьрхошта духьалайттача вай мехкахоех дола тешалаш гулдеш, цунца вайнаьха къаман сийдоаккхаш, исторически бакъдар меттаоттадеш. Ше баьча балхах иштта язду Ошаев Хьалида:

«Цхьабараша хетт: «Брестски крепоста турпала оборона доакъошхоех книжка кхоллача хана, архивни тешалаш ларде лаьца хургда Iа?» — яхаш. Ше цу хаттара жоп а лу:

«Крепость бахьан долаш тIом лаьттача хана цу гIулакха тешал деш дола документаш саго оттадеш хиннадац. ХIаьта, эскара доакъой архиваш крепость хьарцачул тIехьагIа, дайнад. Ца довш диса а йиш яцар цар, кхаь бера моастагIаша Бресте доал даьчул тIехьагIа.

Нохч-ГIалгIайченера тIабийхача, Брестеи цун гонахьарча моттигашкеи тIом баьча бIухой цIераш гучайоахаш со вахар «Брестская крепость» яха книжка яздаь С. С. Смирнов вахача новкъа гIолла.

Из никъ — байнача а дийнабисача а бIухой гаргарча нахаца къамаьлаш деш тохкамаш дар, газетни хоамаш лахар, письмош, фотографеш тахкар.

Ховш да, сага дагадоагIачох тийша Iе йиш йоацалга. Къаьстта, 30 шу хьалха хиннар тохкаш хилча. Цул совгIа, тIема доакъашхошта дагадоагIар а дизза хилац.

Иштта дале а, къаьсткъаьстача тIема доакъашхоша дувцаш дар вIаши нийсдича, бIаргаго йиш я Буга бердашка хиннача Iалаьмате боккхача а къизача а тIема сурташ.

Книжка хьалхарча оагIонаш тIа дувц фашисташ тийшача белхаца вай мехка чулелхалехьа Брестски крепость мишта хиннай а, крепоста оборона мишта лоаттаяьй а. ДIахо доалалу дийна бисача крепосте тIом баьчар дувцараш.

Итташ болча нахах хоамаш гулдар хала а чоалхане а гIулакх да. Дуккхача наха новкъостал ца дича, кхоачашдулургдацар из.

Дег тIара баркал оал аз сона шоай кара мел дола гIо дарах музея начальник хиннача подполковника П. И. Королева, научни болхлошта М. И. Глязеран, И. И. Караваеван.

Цхьайола оагIонаш язъеш подполковника А. Крупенникова балхах пайда ийцаб аз. Аз дувцар да «Турпала оборона» яха, цо дешхьалхе язъяь крепоста оборона доакъашхой дагалувцамий сборник.

Цул совгIа пайда ийцаб аз «Пережитое» яхача ший книжка тIа инарал-подполковника Л. М. Сандалова дувцачох а.

Оборона доакъашхоех хоамаш гулде сона новкъостал деш хьинаре къахьийтар Эльмурзаев Сираждина, Мамакаев Эдуарда, Хасаев Хьамзата, Алироев Султана, Натаев Альве.

Иштта, баркал оал аз рукописана шозза рецензи язъяьча Брестски крепоста — музея воккхагIа волча Iилма болхлочоа Д. И. Лозоватскина а.

Массанена а шийна новкъостал мел даьрашта дег тIара баркал оал автороъ».

Вайна хьалхашка улл цIи хеза волча нохчий яздархочо Ошаев Хьалида яздаь книжка — «Брест — цIера кхуврч». Ший вахара тIехьарча шерашка дерригa хьинар, беррига низ а из книжка яздара, Сталински-Бериевски ординго вIашагIбелла тийшаболх (беррига а нохчийн гIалгIайн советски Iаьдала моастагIий хиннаб яха тийшаболх) бохабара дIабеннаб Ошаев Хьалида. Цо массадолча къамашта дIахайтад мел дукха боккъонца бола турпалаш хиннаб вайнаха юкъе, мел дукха езаш хиннай царна шоай советски Даьхе, мел хьамсара хийчаб царна шоай Дах-Мохк. Сталински режимо царна дошо седкъий тийнар еле а, турпалаш шортта хиннаб вай, беррига советски мохк фашисташта кара ца бахийтар духьа синош Iодийхкад цар.

ХIаьта, фашисташта Нохч-ГIалгIайче караяхаяларе, фу хургдар а Ошаев Хьалида книжка тIара гу вайна. Ший книжка тIа доаладу цо немецко-фашистски эскара документ. Укх тайпара дешаш да цу тIа:

«Кавказе, Россе кхы цхьанна а моттиге доацача тайпара, Iадаташеи шариIата бусалба законашеи карабоахкабу дукхагIа бола бахархой. Цу гIулакхо гIо дергда вайна дагалаьца акийи чакхъяккха. Лоаманхой, шоай оамалга диллача, хIамах атта тешаш а цхьалха а ба. Коммунизмах фанатизм яьча кхыча къамаццa санна хала хургдац царца болх бе. Вай декхар — моттигерча гIаьрхошта герзаццa дика кийчо яр, германски эскар тIадалцца лоархIаме объекташ цар вайна лораергйолаш.

ХIаьта Грозныйн Малгобеки, кхыйола районаши вай караяхьачача, Баку хьа а яьккха, Кавказе оккупационни режим оттаде йиш хургья вай, тIаккха лоамашка тоъала гарнизонаш чу а йига, цига цхьа кIеззиг-дукха сатем эттача, а беррига лоаманхой — боабе.

Лоам чура бахархой Нохч-ГIалгIайчене дукха бац, цудухьа беррига маIнах дIабахара цхьа иттех зондеркоманда тоъаргья вайна.

Цу гIулакха Нохч-ГIалгIайчене тIехдика хьашташ да — лоаман чIожеш, хьалъе езаргьяц концлагераш».

Иштта кхел хургйолаш хиннай нохчаштен гIалгIаштеи, нагахь санна фашисташта Кавказ карайнга карагIдаьннадаларе.

Кхы дуккха а керда, ха дезаш дола хIама довзийт вайна Ошаев Хьалида «Брест — цIера кхуврч» яхача ший книжка оагIонаш тIара. Вай къаман бакъйола истори язъеча лоархIаме дакъа хиннад цу книжках.

Г. ГАГИЕВ.

Дешара керда шу

Дешара кердача шерга школаш, цар хьехархой кийчбенна ца Iеш, школе дешадаха ха йола бераш дола беррига дезалаш а кийчлу. Дешара керда шу массаза а дIадолалу бахача наха юкъерча дика лоархIача наха, парте, тIема, къахьегама ветеранаша бераштa доккха хьехар деш къамаьлаш дийя, цар дика дешар, эзди гIулакх Iомадар, шоай даьй а даь даьй а дика традицеш сий долаш дIахо хьоргйолаш, шоай Даьхе дукха еза, халкъа бизза бола, къонгаши мехкарийи хургболаш уж хьалхкер ловш ловца а баькхе.

Республика массе а школе, бахача наха белгалдаьккхар хьехархочун профессиональни деза ди — цхьоалагIа сентябрь. Хетаргахьа цхьаккха а профессиональни ди дац из санна дукхача наха дездеш, хIана аьлча цхьа наггахьа дезалашкара дIайиккхача массане а цIагIа кхоачаш да из. Из ди пхьан ханна машара ди а да. ХIаьта машар массанена а беза ба.

Грознерча № 46 йолча юкъерча школе доккха цIей дар цхьоалагIча сентябре. Школа хьалхашке еррига а цхьа доккха зиза хеташ яр бераша, цар даьша-ноаноша денача зизаех а качьнхкача цIеча галстукех а.

Дешархой болча баьккхабар Даймехка Сийлахь-боккхача тIема ветеранаш. ХIаьта из школа Советски Союза Турпала Г. Демченкой цIи лелаеш я. Цига иштта баьккабар бIухой — интернационалисташ а.

Школе дешара керда шу дIадоладеча баьккхараштa юкъе вар Даймехка Сийлахь-боккхача тIема ветеран В. К. Зарубин а. Ветеранаша, бIухоша-интернационалисташа дийцар вай советски наьха тIемашка хиннача патриотически доттагIалах, шоаш а шоай новкъосташа а баьча тIемах, шоашта тIаэттача халонех, вай бIухой майоалах, деналах. Бераштa Даьхе езара уйла чуйоссайир.

Школе баьккабар цун шефаш йолча коллективай кулгалхой а — Грозненски когa гIирса фабрика директор Ч. К. Атаев, Грозненски горэлектросета начальник А. Ю. Темирсултанов.

Хьаьший хьежар школе хьайнйллача Демченкой цIерагIйолча тIема сийлен музенга шоашца дешархойи хьехархойи а болаш.

Школа коа хилар дешархой торжественни линейка. Цул тIехьагIа бийкар дешара керда шу дIадоладаларах хоам беш бола гургал. Дешархой шо-шоай классашка бахар.

Иштта дIадоладелар Грознерча № 2 йолча юкъерча школе а дешара керда шу. Цига а баьккабар дукха берий даьй-ноаной, парте, тIема, къахьегама ветеранаш. ХIаьта из школа вай республике къаьстта белгала я. Цу школе дешаш хиннав гIорваьнна вола граждански тIема турпал, денал дола революционер Шерипов Асланбек.

Дешара керда шу дIадолалуш хилара хетадаь ше къамаьл деш директора Ж. Ю. Мачигова ловцабаьккхар бераштa цар кердача шера къаьстта дикагIа дешар ловш.

Школа дешара кердача шерага кийчъеш дакъа лаьцар цун хьехархоша, царна юкъе юххьанцарча классашка хьехаш йолча Кузнецова Полина Дмитриевнаси гIалгIай мотти литературеи хьехача Гайсанова Жабранла Радимханеи а.

Безаме дIадоладир школе дешара керда шу.

Республикера моллагIа школа хьийцача а иштта торжественно дIадоладенад ер дешара керда шу.

Ч. ЦУГИЕВ.

Берий кхерамзле

Iилма-технически революце хана моллагIча а цифращца саг цецваккха хала да, хIаьта а автомобилаш дукха араяларо уйла лйт. ХIанз дерригача дунен наькъашка лел 500 миллион автомобиль. Уж совцае йиш йолаш яц. Соцае а езий уж? Автомобиль хиланза ярйсацар хинна дIаэттай сага цо беча производственни балха тIа, вахара, салоIача. Бакъда цо кхерам а тессаб.

Статистикас йоах: тIехьтIехьа дукхагIа хул гIашводача сага бехкагIа йола авареш, хIаьта гIашлошта юкъе хIара пхелагIдар бер да.

Цу бахьанех цаI да сага яьнна ха. Бер долла хIама диц а дале, ловзаш хул, кхыметтел шийна кхераме йолча моттиге. Цунна цхьаккха хIама дага дохац алхха ший лозвар мара. Цо теркальяц хIара минута шийна юкегIолла тIехъювла машинаш. Цаьхха ца хадаш йолх машинаш улицашка а арарча наькъашка а. Наькъа йисте латт йиIиг, ше наькъал дехьа мишта яргья хьоагI, яхаш, уйла еш. Машинашта юкъе моттиг белгал а яь, шин машина юкъе чухьод из... духьал йоагIача грузовика чархашта кIалйода. Доккха зулам хул.

Из цаI мара децаре... Бераш автомобилашта кIалдолхаш моттигаш дукха хул.

Цу зуламий бахьанаш тайп-тайпара да. Цхьаккха саг ца хьожаш вита, шн шу дола кIаьнк — Грозне Октябрьски районера Музаев Мохьмад сихха новкъа ваьлар йоагIача автомобила. Сиха йоагIа машин соца а ца луш тIакхийттар цунна. кIаьнк лозаваь больнице витар.

Диъ шу дьнна Балтукаева Фатима едла новкъа яьлар. Цига дукха тоннаш мухь тIаболча грузовика кIалъяхар. Иниг йийр.

Город Грозне Заводской района № 50 йолча юкъерча школе шоллагIча классе дешавагIа Масленников Рома велосипедисташта йола новкъа лелара правилаш толхаяр бахьан долаш лозавир. Цул совгIа велосипед хехка бокъо йолаш а вац из, хIана аьлча цун 14 мара даьннадац.

Кхыдола дукха масалаш а доаладе йиш я республике вай зIамига гражданаш автомобильни аварешка лозабар дувцаш. ДукхагIча даьхе кхийнараш бехке ба бераш машинашта кIалъхара. Цар шоай, бераш Iомадац улицашка, наькъашка мишта лела деза. Цкъаза шоаш а машина кIалболх.

Цхьан минута а бер дицделча дагадоаца водар хила тарлу, цIаккха бицлургбоаца бала кхача а мег.

Алхха укх шера дIабахача 7 бетта вай республика наькъашка машинаша лозадир 136 бери кхелета саги. Царех 25 саг вийр.

Геттара дика кхетадеш да новкъа лелара правилаш бераштa хьалхагIа а дикагIа а ме йовз ньгъашка уж кIезига лозадергхилар. Цудухьа бер когашдоддаше цунна Iомае еза новкъа лелара правилаш, хIана аьлча когашдаха бер гIашло ва.

Кхийнараш декхарийла ба бераштa новкъа лелара правилаш Iомае, Iомаяь правилаш царга шаьръяйта.

Бераштa уж правилаш Iомалац цу сахьате, шаьр а еш мара. Уж юххьанца цIагIа, тIаккха берий беша, цул тIехьагIа школе Iомаю. Правилаш Iомайча бера дукха хIама ховрга: улицагIа, новкъа лела, дехьа-сехьа доалаш хьалхарчен тIехьа тIайоагIачен машинашта юкъе моттиг мел йIаьха я, кхераме йий е яц, дехьа воалалургва е вац, машин мел сиха йеагIа, кхыдараш.

Бакъдар аьлча дезале уж хIамаш мадоаггIара теркалдац, дIаловзийтац, шоай бера боккха кхерам бола, кхыметтел йоккха гIайгIа тIаоттае тарлургдола из гIулакх. ХIаьта бера из гIулакх кIоаргагIа довзара боккха лоархIам болаш да цун дан нанен шоаш улицагIеи новкъеи лелара правилаш теркалъеш а лелаеш а хилар. Бакъда, из хIама беррригача даьша-ноаноша деш-м дац. Наькъах дехьавалар, къаьстта урагIеи пхорагIеи наькъаш вIашагIкхетача, трамвай тIа, троллейбуса тIа хар, цар тIара Iовалар, остановкашка латтар из деррига а ха дезаш да.

Масала, фу Iомадергда шоай бераштa, бераш а тIехьа байде, сиха йолхача машинашта юкъегIолла чакхбувлача, ца йоагIача моттиге гIолла наькъал дехьа е сехьа бовла гIертача дас-нанас? Цар уйла яц шоашта, шоай бераштa, водителa, пассажирашта шоаш боккха кхерам тIатоссаш хилара. Новкъа лелара правилаш телхаеча дас-нанас шсай берашка а телхайит уж, цар бехк беце а.

Масала, Iуйрийна болхаш бар нанен воIи улица новкъа гIолла, кIанк школе дIа а вига, нана юхайийрзар. Из тIаяха езача астоновкана хьатIаьхоачаш латтар автобус. Цига нах наькъах бувла моттиг еце а, цига гIолла дехьаяла елар из. Из деррига а бIаргадайо воIа. Массехк ди даьлча шийнана санна наькъал дехьавала эттар кIаьнк. Цига легковой машино вожавир из. Цу тайпара нанас хьалхадаьккхар воIа новкъа лелара правилаш йохаелга.

Бакъда, нийса хургдацар новкъа нах лозабар дерригa а къоначарна новкъа лелара правилаш ца йовзарах хулаш да аьлча. Указа дакъа кхоач водителашка а. Цар бехкагIа вай юкъача хана бераш лоза а деш 74 автоавари хилар, вешта аьлча еррига аварех 60 процент гаргга.

Масала, опытно-экспериментальни завода жестянщика Л. Г. Карапетяна корта бохабу малар менна а волаш «Москвич» № А 25-78 ЧИ яха автомашин тIатехар кхелетача сага. ГIожача тайпара новкъа лелара правилаш толхаяр бахьан долаш зулам дир цо.

Судебно-медицински экспертиза Ерригсоюзни Iилма-тохкама института комментареш тIа яздаьд: «Новкъа бераш, къаьстта ловзаш доахкараш бIаргадайча водитело чIоагIа лорае еза шийгара машин, кхыметтел, соцаеш а. Скорость лагIъе еза водитело «Бераш» аьнна яздаьча зоне а». — Иштта хила веза йоах новкъа лелара правилаш. ХIаьта массаза хулий уж правилаш лораеш, иштта хила безилга дег чуxь тIаэцаш водителаш? Хилац.

Масала, «Таймыр» яхача кооператива мастера А. И. Джандигова геттара сиха лаьллар ший автомобиль, ханнахьа соцае а ца мега, г. Аргуне ворхI шу долча каьнка тIатехар.

Водитела гIулакхаш дувца дезаш довзаш да. Кхыбараш кхетадолда яхаш дувц аз. Шун а мадий бераш. Бер лозадаьча даьна хIаьта дезала мел боккха бала качбол саш. Цудухьа дукха бераш гулденнача къаьстта лоралуш хила деза, хIана аьлча шоах тийша да уж лоза ца дайтилга. Из къаьстта доагIа дешара керда шу доладеннача юххье. ХIаьта геттара дукха нийслу бераш улица новкъа.

ХIара да-нана, водитель, хьехархо декхарийла ва бераша улица новкъа лелара правилаш телхаергйоацаш царна хьехам бала, из цар декхар а да.

Иштта бераш шоаш а лорадала деза автомобилашта кIалдахарах. Цу наькъаца юхтохаргба вай саг лозаваь воай цIен тIа кхача тарлургбола бала.

Т. МИТЕЙКО,
НГIАССР МВД ГАИ воккхагIвола инспектор, милице капитан.

Ниьк бита гIашлочоа.

Фотоэтюд Я. Цуева.

ДОККХА ЦIЕЙ

Укх деношка Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета председатела заместитела Г. Х. Эльмурзаева чакхдаьккхар республика культура министерства, транспорта, бувзама, наькъа управлене, спорта, массови информаце средствай викалашца хинна вIашагIкхетар.

Из хетадаьдар доккхача цIейна, 21-ча сентябре Нохч-ГIалгIайчене дIайолалуча «Тийрк — доттагIала хий» яхача Къулбаседа Кавказа автономни республикай культураи искусстваи фестивала. НГIАССР культура министра А. Г. Киндаоова массанена дIадовзийтар цу деношка де дезараш, кийчон балхаш мишта де лехрI.

Из чакхъяккхара тIехьа де дезарех, хьаьший тIаэцара эшарех дийцар вIашагIкхетаре.

Цу хьакъехьа хIаране дезачун доазув хоададир.

Пхиъ-бархI эзар саг гулвала лерхIача цу мероприятех бола бехктохам кхетабора гулбеннараша а. Цудухьа дукха хаттараш а дир хетараш а дийцар цига.

Къоастадир хIаране цу юкъе малагIа дакъа лаца деза.

Къамаьл чакхдоаллаш Г.Х. Эльмурзаева белгалдаьккхар из цIей духхьала культурни мероприяти хинна ца Iеш, боккха политически лоархIам болаш хилар, халкъашта юкъера доттагIал кхотадара дика кIийле хилар.

Редактор Х. Э. АУШЕВА.

ТЕЛЕВИДЕНИ

ЕРА
6 СЕНТЯБРЬ
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «День поминовения» яха документальни фильм.
9.05 — Новосибирски академгородоке фольклорни фестиваль.
9.45 — «Циск жIалеца санна», («Как кошка с собакой») яха мультипликационни фильм.
10.00 — Моаршал да хьога, музыка!
10.40 — Л. Троцкий. Д. Волкогонова дувц.
11.20 — Берий сахьат (английски мотт а хьехаш).
12.20 — Коллаж.
12.30 — Ха. ТСН.
17.00 — ТСН.
17.15 — Музыкальни ганз.
17.55 — «Телеэко» журнал.
18.30 — Ха. ТСН.
19.00 — «...16 шу далазеи боккхагIеи».
19.45 — Австрале телевидене пхи сайре. Телевизионни документальни фильмай премьера. «Симфония тропического леса», «Бабакерия».
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — МВД хоамех.
21.55 — Австрале телевидене пхи сайре. «Весы правосудия» яхача ялх серех латтача телевизионни художественни фильма премьера 3-гIа сери. «Власть».
23.10 — Фестивалаш. Конкурсаш. Концерташ.
00.10 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйринара гимнастика.
8.35 — Дешара программа. «Художник Петров — Волкин» Iилма - популярни фильм.
8.35 — Природоведени. 4 класс. Дай лаьтта.
9.05 — 9.35 — Испански мотт. Дешара хьалхара шу.
10.35 — 11.35 — Биологи. 8 класс. Мичахьа ях ракаш?
11.05 — «Мятежный князь». Iилма - популярни фильм.
12.05 — Футбол. Къонача командашта юкъера Европа чемпионат. Финал. Югославе сборни — СССР-ра сборни. Югославера передача (5 сентябре хиннача передача юхагойтар).
13.45 — «Пастухи Тушетии» яхача фильма юхагойтара сеанс). 2-гIа сери.
15.00 — Ритмически гимнастика.
16.20 — Передачай программа.
16.25 — «Площадь революции». Кхаь актах латта драма. Документальни фильм.
17.55 — Информационно-публицистически программа.
18.30 — Ха (сурдопереводаца).
19.00 — Футбол. СССР-а чемпионат. ЦСК («Ротор» В. И. Ленина цIерагIча стадионера трансляци. СалоIача хана (19.45). Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Тхо нек де Iомалу».
20.50 — «Сорока - воровка кашу варила». «Кхалнаьха калонешка долаш долча берий цIеноех».
21.00 — РСФСР-а Лакхехьарча Совета сессе дневник.
22.00 — «Вертикаль», «Опавшие листья» яха телевизионни документальни фильмаш. Советски джаза исторех.
22.50 — РСФСР Компарте съезде. Информационни хоам.

9.00 — «Зимородки» документальни фильм.
9.40 — Фестивалаш. Конкурсаш. Концерташ.
10.40 — Шера хапаш. Сентябрь.
11.40 — «...16 шу далазеи боккхагIеи».
12.30 — Ха. ТСН.
17.00 — ТСН.
17.15 Мультипликационни фильмаш: «В стране невыученных уроков», «История с единицей».
14.45 — Бразильски калейдоскоп. ДIахьор — И. Фесуненко.
18.30 — Ха. ТСН.
19.00 — Мультипликационни фильмаш; «Данило и Ненила», 1, 2 фильмаш.
19.20 — Австрале телевидене пхи сайре. «Штормовой мальчик», телевизионни художественни фильма премьера.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — СССР-а правительстве.
21.50 — Австрале телевидене пхи сайре. Австрале 200 шу дизара хетадаь концерт.
23.00 — Коллаж.
23.10 — «Из хиннад... хиннад...».
23.30 — ТСН.
23.45 — «Команда». ШоллагIа опыт. «Взгляд» яхача гойт «Машина времени» яха группа.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15, 9.25 — Дешара программа. «Мир Чюрлениса» документальни фильм.
8.35, 9.45 — Литература 5 класс. Ховлий — довзалий (загадка).
8.55 — Английски мотт. Дешара хьалхара шу.
10.05 — Английски мотт, дешара 2-гIа шу.
10.35, 11.35 — Географи. 6-гIа класс. Географически гучадийннарий исторех.
11.05 — «Бурда моден» гойт..
12.05 — «Опавшие листья» документальни фильм.
12.55 — «Делай с нами, делай как мы, делай лучше нас» (ГДР).
13.55 — «Пастухи Тушетии» телефильма юхагойтара сеанс. 3-гIа сери.
16.55 — Передачай программа.
17.00 — Кинопрограмма.
18.00 — «Развязывать узлы». Передаче дакъалоац СССР-а МИД дипломатически академе дешархочо У. Мусаева.
18.30 — Ха (судопереводаца).
19.05 — «Кузница кадров». Нефтяной техникум 60 шу дизара. (Юхагойтар).
19.20 — Информационно-публицистически программа.
19.55 — Фильм-реклама.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Мурзилка» доjча хьоашалгIа.
20.20 — ГIулакхаш хувцара хьисап.
21.00 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
22.00 — «Тетя Маруся» яха художественни фильм. 1, 2-гIеи сереш.

IАЬРАСКА
7 СЕНТЯБРЬ
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — Мультипликационни фильмаш: «Самый ученый заяц», «Топчумба».

№ 15 йолча школа-интерната педагогически коллективо чIоаггIа хала а хеташ кодам бу ший директорга Льянов ХьажIумара Борисага цун воша **ЛЬЯНОВ ХьажIумара Тухан** кхалхарах.

ТХА АДРЕС: 364907. г. Грозный, Маяковске ул. 92 Телефонаш: редактора — 22-43-57; редактора заместитела — 22-85-07; бехктохама секретара — 22-84-68; отделий: идеологически — 22-53-12. промышленностеи транспортеи — 22-75-81, 22-65-01; агропромышленни—22-47-84. 22-90-66; культура — 22-64-75, 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро—22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907 г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-43-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-54-04; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского. 92.

Заказ № 2658.